ТЕАТРАЛЬНА БІБЛІОТЕКА

ч. 52.
162.

С. ЛЕВИТИНА

МАРІЙКА

СОЦІЯЛЬНО-ПОБУТОВА ДРАМА НА П'ЯТЬ ДІЙ

UKRAINIAN SINGING CIRCLE
ORGANIZED JAN. 1st 1915 IN CHICAGO
Y. P. C. K.

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

Edité en Oukraine

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
Харків, пл. Тевелева, 14, тел. 8-35, 16-38.

ТЕАТРАЛЬНА БІБЛІОТЕКА.

Маються в крамницях Держвидаву.

(УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ).

Степовий—Боротьба, п'єса на 3 дії, ціна 15 коп.

Старицький—Ой, не ходи, Грицю, п'єса на 5 одмін, ціна 30 коп.

Муринець—По ревизії, комедія на 3 дії, ціна 15 коп.

Винниченко—Голота, п'єса на 5 одмін, ціна 25 коп.

Головко—В червоних шумах, п'єса на 3 одм., ц. 20 к.

Яновська—Як вони допомогали, п'єса на 4 одміни, ціна 30 коп.

Бедзик—Люде, чуете, п'єса на 3 одміни.—Шахтарі, п'єса на 1 одміну, ціна 15 коп.

Тобилевич—Сава Чалий, трагедія на 5 дій, ціна 35 коп.

Амнуель—Марат, п'єса на 1 дію, ціна 15 коп.

Кльодель—Местник, інсценовка з оповідання, ц. 10 коп.

Рижов—Чудо, бувальщина на 1 дію, ціна 5 коп.

Вас. Юш—Бенкет шляхти—інсценовка, ціна 5 коп.

В. Білоусов—На шляхах, драма на 2 дії, ціна 15 коп.

М. Львов—Останній день Паризької Комуни, картина на 1 дію, ціна 5 коп.

Я. Мамонтів—Над бозоднею, драма в 3 актах, ц. 15 коп.

Я. Мамонтів—Драматичні етюди, ціна 15 коп.

Б. Муринець—Спартак, історична п'єса на 5 дій, ціна 25 коп.

Рижов—Радянський шлюб, жарт на 1 дію, ціна 5 коп.

Ряппо—Дві сили, п'єса на 4 дії, ціна 20 коп.

Дубовський—Підручник театрального гриму, ц. 15 коп.

[89179—2]

С. ЛЕВИТИНА

МАРІЙКА

СОЦІЯЛЬНО-ПОБУТОВА
ДРАМА НА П'ЯТЬ ДІЙ

З рос. мови переклав М. СУЛИМА

За постановою Найвищої Науково Репертуарн. Ради при відділі Мистецтва Головполітосу УСРР до вистави в усіх театрах дозволено й рекомендовано

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
1924

Книга не видається

Надруковано 5000 примірників.
Полтава. Поліграфоб'єднання.
Перша радянська друкарня.
ДУД ч. 774. Зам. ч 601—542.

891.74
L5793
Ont Lit

ДІЄВІ ОСОБИ:

1. **Марійка**—наймичка, *22 років, смуглява, сильна.*
2. **Оксана Микифорівна**—мати Марійчина, *50 років, пригнічена злиднями.*
3. **Василь**—брат Марійчин, робітник цукроварні, *27 років, білявий, урівноважений.*
4. **Олена**—подруга Марійчина, батрачка, *20 років, дзига.*
5. **Гаврило**—товариш Василів, чорнороб, *25 років, жилавий, чорнявий.*
6. **Мотря**—сусідка Микифорівни, середнячка, *45 років, моторна баба.*
7. **Степан**—син Мотрин, *23 років, білобровий, щуплий.*
8. **Клим**
9. **Кузьма** } товариші Василеви, робітн. з цукроварні.
10. **Вахраміїв Микола Олександрович**—управитель цукроварні й дідич, *50 років, панська зовнішність.*
11. **Людмила Сергіївна**—жінка Вахраміева, *38 років, огрядна пані, молодиться.*
12. **Валентин Михайлович Ржевський**—юрист, *30 років, франт.*
13. **Трощенко**—начальник Варти, *50 років, військова виправка.*
14. **Жаврук**—діловод Варти, а потім Ревкому, *25 років, ніякий.*
15. **Начальник почти**—Сергій Петрович, *35 років, нехлюя.*
16. **Зоя Василівна**—жінка начальника почти, *30 років, манірниця.*
17. **Анисимів**—земський лікар, *32 років, сухорлявий.*
18. **Галкин Павло Іванович**—купець і дідич, сусіда Вахраміевих.

UNIVERSITY OF
ILLINOIS LIBRARY
AT URBANA-CHAMPAIGN

19. **Настя**—покоївка Вахрамієвих.
20. **Іван**—брат Микифорівни, кучер Вахрамієвих.
21. **Бандит «язык»**—*20 років, високий, рум'яний.*
22. **Червоний розвідчик**—салдат.
23. **1-й бандит**—*30 років, смугляве жорстоке обличчя.*
24. **2-й бандит**—*25 років, рудий, тупе обличчя.*
25. **3-й бандит**—*25 років, білоброве хитре обличчя.*

Селяни, селянки, червоні салдати-більшовики, робітники, бандити, два австріяки-салдати, гості на вечірці у Вахрамієвих.

Дія відбувається при кінці 1918 й на початку 1919 року в селі, де стоїть цукроварня, на Волині.

Перша й друга дії відбуваються за один вечір; між 2-ою та 3-ою діями минає один місяць; між 3-ою та 4-ою минає два місяці; 4-а й 5-а дії відбуваються за один день.

ДІЯ ПЕРША.

Бідна селянська кімната з відтінком індустріяльного впливу. «Руська» пічка з лежанкою в правому кутку. Ліворуч, біля стінки, дерев'яне ліжко Оксани Микифорівни. Над ліжком у кутку нап'ято вишиваним рушником образи. Недалеко в стінці вікно; біля нього, ближче до авансцени, стоїть шафа. Посередині, до авансцени,—великий дерев'яний стіл; біля нього—ослін і дзиґлики. Двоє плетених віденських стільців. Самовар, кухняний посуд на полиці. Навпроти глядача—двері в сіни й відтіля на вулицю. Вечір, світиться гасничка. Зіма. Вікно замело снігом. Оксана Микифорівна лежить на лежанці. Чути—щось стука в двері. Микифорівна стурбувалася, злазить із лежанки, підходить до дверей, дослухається. Знову—стук.

Микифорівна. А хто там? Га?

Голос із-за дверей. Та це я! Відчиняй, Микифорівно!

Микифорівна (*заспокоївшися*). А, це ти, Мотре? Зараз, зараз! (*Відчиняє двері*). Заходь, заходь!

Мотря. Добривечір, Микифорівно! Прийшла тебе провідати!

Микифорівна. Спасибі, голубонько, спасибі! Сідай-же! (*Присуває дзиґлика*). За гостя будеш!.. (*Мотря сідає*). А я вже... не ремствуй!.. знов на лежаночку—кістки грітиму! Крутять... (*Лізе на лежанку*).

Мотря (*озираючись*). Невже сама?

Микифорівна (*журливо*). Сама! (*З усмішкою*). Стара, так і непотрібна нікому!

Мотря. Чого-ж це так? А де-ж твій син, Василь? Цукроварня-ж стоїть,—йому, виходить, сьогодні воля... От і посидів-би, здається, біля матері!

Микифорівна (*зітхаючи*). Ох, і не кажи краще, Мотречко! Рідко коли й додому Василь навертає. Як пішла ота революція, так і не пізнати його! Все з хлопцями десь пропадає... А де? І не питай його—вилає.

Мотря. Ой, ой! Та й наробила-ж лиха ота революція! Жили собі, слава тобі, тихо, гарно... Так на!.. Все до гори перевернулося.

Микифорівна (*сухо*). Ну, це вже ти... той... перебрала, кумасю! Кому й добре жилося, а хто, як ми, і з голоду здихали!

Мотря (*потакуючи*). Авжеж, авжеж... гріх крити, не всім однаково жилося! Та так уже положено від самого господа бога... І супроти волі його святої не підеш! А хто піде, тому горіти в огні пекельному до скінчання віку. Сама здорова—знаєш! (*Несамовито хреститься*). Спаси й помилуй! (*Мотря дивиться на Микифорівну, що лежить мовчки, і починає балакати зовсім про инше*).

Мотря. А мій Степанко та все-ж дома, слава тобі! Послав господь на втіху сина. Бодай не наврочити та в лихий час не казати! Тьху, тьху, тьху! (*Плює набік і хреститься*).

Микифорівна. Та-ак... тихий він у тебе, як та нівця. (*Усміхається*). А мої не таківські... У батька! Рвучкий був, царство йому небесне! Все хвилювався... поки машина на заводі не задавила... А потім... затих сердешний!.. (*Сумно замислюється*).

Мотря. Ну, а як-же тобі тепер живеться? Либонь... краще?

Микифорівна. Та-а... Яке моє життя! Все однакове! Як були бідні, так і тепер... Казали люди:—революція, так земля буде мужицька. А воно вийшло—брехня!.. Пропадаємо...

Мотря (*присуваючись*). Ну, а дочка твоя, Марійка, все в наймах в управителя?

Микифорівна. А де-ж пак їй бути? (*Схвильовано*). О-хо-хо-хо... Заневолили дівку! Змалечку-ж, як помер мій, по панах вона. Коверзують! А тепер праця важка, а харч—погана. Та ще бариня її, Вахраміїха, злюща, як та відьма. Ну й у Марійки вдача—крити не доводиться! Отже в них що-дня—лайка, сльози...

Мотря (*захрадливо*). Не втямлю, Микифорівно, навіщо дівці такій, як Марійка, та скотаркою служити? Молода, гарна, трудяща—хоч куди!

Микифорівна. А що-ж їй дома сидіти, чи що? На братовій шиї? Достатки наші... сама знаєш! Ні землі... ні двору.. Та ще й Василь без роботи. А коли завод пустять—і невідомо!

Мотря (*солоденько*). Та чого їй дома сидіти? Заміж-би йшла! Біля свого добра й робила-б!

Микифорівна (*безнадійно*). А хто-ж її путній без посагу, голісіньку, візьме? Га?

Мотря. Як то хто? Та, наприклад, Степанко мій. Геть чисто спокою не дає: «Сватай за мене Марійку та й сватай». Хе-хе-хе... А ми, ти знаєш, не послідні в селі! Самої землі—тридцять десятин, та двір, та худоба... От і порахуй... Та й одинчик він у мене,—усе вийде йому!

Микифорівна (*задумано*). Ну, теперички пак!.. Сьогодні—твоє, а завтра й відібрали!

Мотря (*перелякано*). Хай йому! Цур йому, ненько моя! Шалапутів-же отих... більшовиків... слава тобі... прогнали!.. А тепер, за Петлюрою, чувати, землі відбирати не будуть. Моє при мені, виходить, і залишиться. Ось що! От і розумій!

Микифорівна (*задумливо*). Та чому-ж, я не на заваді. Я-б радніша... Сусіди-ж. Як пані-б вона жила!..

Мотря. Побалакай із нею, Микифорівно! Спитай!

Микифорівна. Ні, ні! Я—ні... Сама спитай... А ще краще—сина пошли: молоді швидче збалакаються. Сьогодні вона в гості прийде—неділя-бо. От і спитай.

У сінях чути кроки. Увіходить Степан, одягнений по-міщанському. Він широко осміхається.

Степан. Мамо, ви тут? Ідіть додому—там купець по теля прийшов! (*До Микифорівни*). Здорові були, Оксано Микифорівно! (*Уклоняється*).

Здоров'я вам зичимо! (*Уклоняється*). Від мене вам шана! (*Уклоняється*).

Микифорівна (*усміхається*). Здоров, здоров, Степанку! Та облиш ти поклони бити. Я-ж не мати божа. Ну от! Сідай, голубе! Побалакай із старою! (*Лукаво*). Зараз і Марійка прийде. (*Злазить із лежанки*).

Мотря. Ну, прощавай, Микифорівно! Піду. А ти, синочку, посидь-бо тут. Поклопочись, поклопочись сам за себе!.. (*Підморгує Степанові*).

Степан сідає на дзиґлика. Мотря йде до дверей і в дверях зустрівається з розхвильованою Марійкою, що прожогом увійшла в хату. Марійка роздратована, свитка на ній розстібнута, хустка збилась із голови, в руках—вузлик.

Мотря (*оступаючись*). Оце, ненько моя, мало з ніг не збила була! Бач... як та молода телиця летиш!..

Марійка (*хмуро, не вітаючись*). Я ненароком! (*Кинула на ліжко материне вузлика, скидає хустку, свитку й нервово сідає на ослона при столі, схиливши голову на руки*).

Мотря штовхає ліктем Степана, підморгує Микифорівні й тихенько виходить.

Микифорівна (*несміло*). Мариню! Може дати тобі повечеряти?

Марійка. Не хочу! Я не голодна! (*Підводить голову й стинається з упертим поглядом Степана. Злісливо*). Чого рота роззявив, мов то ґава? Бач, уп'явся! Диво побачив?

Марійка хвильку сидить спокійно, раптом зривається на ноги й починає бігати, як ошпарена, по кімнаті. Кінець-кінцем, не витерпіла.

Марійка (*кричить*). Я більше не можу! Несила мені. Я нехочу більше. Чуєте, мамо? Я ненавиджу їх! Ненавиджу! О-о-о-о-о.... (*Істерично ридає*).

Микифорівна (*перелякано*). Доню моя, рідненсенька! Що трапилося? Розскажи бо матері!

Марійка (*опановуючи себе*). Прокляті, кров мою висмоктали! Несила мені терпіти. Гірше ніж худобі! Цілісінький день поїдом їдять, ані сну, ні спочинку. (*Розлютовано погрожує кулаками*). У-у-у... Злодюги! Лиходії! Нема на вас згуби! Окаянні!

Микифорівна (*хвилюючись*). Та розскажи, христа ради! Не муч мене!

Марійка. Ох... Підождіть... Зараз! (*Намагається заспокоїтись*). Ну, от, слухайте. Пані моя... Не вгодила я їй... Спочатку лаяла мене... лаяла... а потім... потім... бити хотіла. О-о-о... Так... (*Істерично*) так я їй, мамо!.. Буде пам'ятати мене, стара индичка! (*Стукає кулаком по столу*). Я їй голову мало не розвалила! Заарештувати мене похвалялась, обіцялася в тюрягу мене запроторити... (*Знову скипіла*). У-у-у... Прокляті!... Я-б їх... розірвала! На шматочки! Ось так! Ось так! (*Опановуючи себе, спокійно*). Кинула я, мамо! Зовсім кинула. Не хочу більше на панів робити. Десять років перед ними спину гнула. Годі! Не хочу більше! Будь вони прокляті! (*Тихо плаче*).

Микифорівна (*хлипаючи*). Як-же тепер? А жити з чого будемо? Зімою?

Марійка. Ах, мамо, не мучте ви мене, христа ради! І ви ще? Мало там мене мучено? (*Розлютувавшися*). Будемо жити, будемо! Не піду до панів більше. Не піду! Чуєте? І край! Щоб і балачок про це більше не було! Краще я з голоду помру! (*Затихши*). Ваша спина он уже горбом зігнулася, а моя ще струнка. Бачите? Не дам її зігнути! Не дам!

Стомлена Марійка затихає. Павза. Микифорівна тихо плаче, куйовдячись у вузликові Марійчиному, перекладаючи її речі до шафи. Степан, як видно, на щось наважився.

Степан (*боязко до Марійки*). Марійко, Марійко! Чуєш, щось скажу.

Марійка (*байдужно*). Ну?

Степан (*відразу*). Виходь за мене заміж! Кинеш тоді навіки свою пані!

Марійка (*очутившись, дивиться здивовано, потім голосно сміється*). Заміж? За тебе? Ха-ха-ха...

Степан (*образившись*). Чого смієшся? Чим я тобі не чоловік? За мене кожна дівка піде! У мене—земля, подвір'я...

Марійка (*перепиняє його, злісливо*). „Земля... подвір'я...“ Ну, так і давись своєю землею! Іди й бери кого хочеш! А від мене відчепись! Мені такі, як ти, непотрібні...

Степан (*благливо*). Чим я тобі не до душі? Чим?

Марійка (*озирає його, з презирством*). У тебе... (*Показуючи на потилицю*) спина також, мов колесо... перед кожним гнеться! Зрозумів? Іди собі, йди!

По-під вікнами чути галас, сміх. Кроки в сінях, грюк. До хати втискується ціла ватага: Василь, Клим і чоловіка з десятеро хлопців. Всі в салдатському, у багатьох під шенелями обрізи, револьвери. Побачивши їх, Степан злякано залазить у куток біля печі. Микифорівна мерщій зачиняє шафу, куди складала Марійчини речі. Марійка спокійно лишається сидіти при столі.

Василь. Здорові були, мамо! А... а... Мариня? І ти тут? *(Підходить до неї, обнімає за плечі)*.

Хлопці. Добривечір! Здорові були!

Гамір, рух, вітання.

Василь. Сідай, хлопці, куди потрапиш! *(До Микифорівни)*. Мамо! Погрійте нас чайком—почастуйте наостанці!

Микифорівна *(перелякано)*. Що ти мелеш-но, Василю? Чом «наостанці»?

Хлопці. Рушаємо завтра!
Гайда на волю!
Прощавайте, бабусю!

Гамір, рух, сміх.

Василь *(до хлопців)*. Та не галасуйте-но, чорти! (*До матері*). Рушаємо вранці рано, мамо! Хлопців із сотню назбиралося... На Київ хочемо податися!

Марійка (*зірвалась на ноги, захоплено*). На Київ? На панів? До більшовиків, виходить?..

Хлопці. До більшовиків!
Буржуїв бити!..
Повстали!..

Микифорівна. Ой, боже-ж мій! Синочку мій, рідненький! На кого-ж ти мене стару покидаєш? Та як-же я житиму без тебе? *(Плаче)*.

Василь (*суворо*). Не треба, мамо! Не плачте! Житимете, як усі живуть. Радіти-б повинні!.. Йдемо волі добиватися! Та землі!

Павза.

Марійка (*задумливо*). Які-ж ви й щасливі, хлопці!

Клим. Ходи з нами, Марійко! Ти дівка— завзята!

Хлопці. А й справді! Ходи!

Будеш за коновода!

Сміх, рух.

Микифорівна *(з переляку)*. Та бійтесь ви бога, шибеники! Навіщо дівку підбиваєте?.. Мало вам, чортяки, що сина забрали?

Василь *(лагідно)*. Та то-ж жартома, мамо. Ідіть краще... настановіть самовара! Замерзли ми! *(Лагідно підштовхує її до виходу. Микифорівна бере самовара, виходить з ним до сіней).*

Клим. Чого жартома? Хіба як бабам так не треба й за волю битися? Годі їм у курнику сидіти!

Марійка *(задерикувато)*. Ех, хлопці-молодці. Та коли-б я силу мала та рушницею орудувала— я-б, як той яструб, над землею пролетіла-б!.. Усіх панів позакльовувала-б! За все поневіряння віддячила-б!

Хлопці. Молодцюга!
Огонь, а не дівка!
Лепсько, Марійко!

Гамір. Сміх. Рух. Під час галасу до хати заходить Гаврило; він ставний, дужий. Марійка, побачивши його, стрепенулась, загорілась.

Гаврило. Ну й гвалт! На всю вулицю чути!

Василь. А-а... Гаврило! Наш «найзлющий» більшовик!

Хлопці. Що зліший, то ліпший!

Гаврило. Злий собака краще стереже!..

Марійка (*задерикувато*). Це ви «злі»? Ха-ха-ха... «Стережете»? Як-би довідатись, кого саме?

Гаврило (*ображено*). Як кого?.. Звісно!..

Марійка (*таким самим задиристим тоном*). Ей, хлопці, скажіть мені зараз! Скажи й ти, Гаврило... Була революція, чи ні? Скинули ми панську владу, чи ні?

Хлопці. Була! Була... Скинули!..

Василь. Ідемо, щоб скинути!..

Марійка (*кричить*). А коли була... Так чом-же досі наші пани тут панують? Чом у Покровському, в Жахові панів усіх повигонили, а наші ще тут? Чом? Чом?

Василь (*переконуючи*). Марійко, навіщо-б ото здря базікати. У нас цукроварня! Селянин іскривджений і темний .. Заходиться панів бити та за одним заходом і завод поруйнує. Розумієш? не можна!..

Марійка *(задирливо)*. Чом не можна? Хай руйнує! З якої ласки, бач, панське добро жаліти?

Василь *(сердячись)*. Ти—баба, дурна! У заводі—наша сила! Ми робітники, не попустимо!..

Марійка *(несамовито)*. А... а... так виходить, Вахрамієву-панові тут довіку сидіти?.. А Галкин купець? А Краснівський пан? Та навіщо вони тут?... Мало вони нашої крови випили?

Хлопці. Правильно, правильно!
Довгенько засиділися!
Час їх струсунути!

Гамір. Рух. Вигуки. В хату увіходить Микифорівна, перелякано слухає.

Гаврило. Хлопці, тихше бо! *(Всі змовкають)*. Товариші! Я давно кажу, що треба витришкати буржуїв звідціля. Всі ті, що повтікали були, тепер знову поверталися та й мозолять нам очі. Під три чорти їх усіх!..

Василь *(намагаючись перекричати)*. Та ви з глузду зсунулись, хлопці! Або-ж про завод забули? Ви знаєте, що то єсть завод? То—хліб робітничий!..

Гаврило. Дурниці, баб'ячі приказки! Ніхто заводу й не займатиме! Селянин не дурень—усе розуміє... Ми тільки панів перетрусимо!

Клим. У Вахрамієва грошву, мабуть, миші їдять. А нам на подорож іздалася-б!

Загальне зворушення. Частина—за Гаврила, а частина—за Василя. Вигуки. Лемент. Рух. Переважає бунтарський настрій.

Микифорівна *(перелякано)*. Свят, свят, свят! *(Хреститься)*. Дівка з глузду з'їхала... зо-зла... А вони за нею!..

Степан *(наважився, вискочив з кутка)*. За це вас у тюрягу запроторять! Так! *(знов ховається)*.

Хлопці *(уздрівши Степана)*. А... а... а... І ти тутечки?

Мамій!..
Кобилячий хвостик!...
Тю-а-ля-лю-лю-лю-лю-лю-а...

Загальний регіт. Рух. Гармидер.

Василь *(діловито)*. Годі, хлопці, жартувати! Так! Треба нам панську владу скинути, тоді пани сами пропадуть!

Гаврило *(злісливо)*. Скинеш їх—анахтемських! Одного скинеш, а другий сідає на горба! То тобі—Рада, то — Гетьман, а тепер — Петлюра. А глянеш—так той самісенький пан на горбу сидить... Тьху!...

Хлопці. Перетовкти-б усіх панів і капут!
Щоб і не лупилися більше!

Клим *(серйозно)*. До більшовиків треба йти—там панів немає!

Тут саме в хату увіходить Кузьма. Всі зриваються до нього, оточують, один поперед другого питають.

Хлопці. Ну, є коні? Скільки?

Кузьма. Та не всі разом! Дайте сказати! Тихо! *(Всі затихають)*. Хлопці всі посходилися:

по-над сотню набралося. Зброї, набоїв—досить. А... а... коней... немає! Чорт-ма коней! Селяни не дають!

Хлопці. Не можна без коней!
Неодмінно коні!
Силою взяти!..

Гамір. Рух. Вигуки.

Марійка (*кричить*). Як? Силою? В кого? У свого мужика? А панські коні навіщо? Бариню гладку катати?

Хлопці. Справді! Марійка правду каже!
У Галкина добрі коні!

З грюком розчиняються двері, влітає захекана Олена. Одягнена по городському.

Олена. Добривечір! Я до вас... щоб розсказати... Ой, хлопчики, що я чула... Була допіру у Вахрамієвих... там вечірка... до столу я прибирала...

Хлопці. Та говори до пуття, бісова лялька! Чого кишки вимотуєш? Ну-бо! Ну?

Олена (*хапливо*). Чула, як пан сказав пані... завтра німці будуть!.. Викликали з Житомиру!.. На сторожу, виходить...

Загальне хвилювання, лемент. Всі збурені, злі.

Хлопці. От-такої? Чортови буржуї!
На мужицьку шию!

Василь (*діловито*). Тихше, товариші! Тепер нам треба мерщій збиратися їхати, а то німці перетнуть нам дорогу!

Клим. Коней треба роздобути!

Гаврило *(переконано, зліснво)*. У панів треба взяти! І без ніяких теревенів... Хлопці, хто зо мною? Шкода й час гаяти!

Марійка *(збурено, зліснво)*. Залишили тут панське кодло! Тепер знову знущатимуться тут над нами! Матерів та батьків наших канчуками шмагувати! Гей, хлопці! Повиганяйте панів на прощанні!

Хлопці. Іроди! Геть їх!
Покажемо їм німців!

Гаврило. Все село підбуримо!
Справимо поминки!

Лемент. Рух. Вигуки. В цій хвилі ввіходить Мотря. Вона з переляку тулиться до пічки й слухає.

Марійка *(несамовито)*. Чого час дорогий гаєте? У Галкина, у Вахрамієва коні! Мерщій, мерщій!

Гаврило. Хлопці! За мною! Гайда!

Галасуючи, вигукуючи, погрожуючи, всі хлопці виходять. Лишаються: Василь, Марійка, Микифорівна, Мотря, Олена й Степан.

Василь *(стоїть якусь хвильку, вагаючись; потім зважився)*. Ну, прощавайте, мамо! Прощай, Марійко! *(Цілує матір і сестру й починає швидко одягатись)*.

Микифорівна *(плаче)*. Не йди, синочку, не йди! Зглянься на матір стару!

Марійка *(зліснво)*. Мовчіть, мамо, мовчіть! Він іде на панів, на напасників наших!..

Микифорівна вголос плаче.

Василь. Так треба, мамо! Не плачте! Буду живий—повернуся! Прощавайте! (*Мерщій виходить*).

Марійка (*одягаючи свитку й хустку*). І я піду! З усіма!...

Марійка біга по кімнаті, одягаючись. Іде до дверей, але в дверях з'являється Гаврило.

Гаврило (*шпарко*). Де Василь? Пішов? Марійко, я забіг із тобою попрощатися! Може й не побачимося більш ніколи! (*Бере її за руку, ніжно дивиться їй у вічі*). Мариню!

Марійка (*ніжно*). Іди, Гаврило, йди! Ти... ти... (*Дивиться на нього зачарована*) як той сокіл!.. (*Дивляться одно на одного*).

Гаврило (*озираючись, пошепки*). Мариню, вийди до мене на хвилиночку—я скажу тобі щось!

Марійка без слів швидко йде до дверей, Гаврило за нею. Олена, що ввесь час ревниво стежила за Гаврилом, рвачко кричить йому вслід.

Олена. Гавриле! А зо мною не хочеш попрощатися?

Гаврило (*сухо*). Прощай, Олено. Прощавайте всі.

Марійка й Гаврило виходять.

Мотря. Ну й дівчина-ж. На таке діло хлопців підбила!

Олена (*злісливо*). Відбиває від мене Гаврила, безличниця!

Микифорівна (*тихо плачучи*). Ох, горе моє, горе!

Тихо ввіходить Марійка. Обличчя її сяє. На губах—усмішка. До неї підбігає Олена.

Олена. Що тобі сказав Гаврило?

Марійка. А тобі яке діло? Випитувачка... туди-ж!

Олена (*загрозливо*). Марійко! Гаврило зо мною кохався. Він—мій! Не відбивай, чуєш?

Марійка (*штучно сміючись*). Очумайся, Олено! Хлопці йдуть на повстання, а ти—про кохання!

Олена (*злісно*). Ти мені не пускай туману, чуєш? Пам'ятай, що я сказала! (*Вибігає, грюкнувши дуже дверима*).

Марійка схвилювалася. Якусь хвильку стоїть, вагаючись. Потім на щось зважується, плює з пересердя й усміхається. Далі притьмом іде до дверей.

Марійка. Ну, я йду!

Степан (*перестрибуючи їй дорогу*). Марійко! Не ходи! Не треба! Лишся!

Марійка (*здрігнулась з несподіванки*). Ти й досі тут? Біля маминої спідниці? (*ущипливо регочеться*). Ха-ха-ха... Кобилячий хвостик!.. Ха-ха-ха... Тю-а-лю-лю-лю... Чув, як хлопці продражнили? Ха-ха-ха...

Степан (*хмуро*). Теж... «хлопці»... Голодранці!.. Не всім-же бути розбишаками такими, як вони. Я, слава богові, людина тиха. Не пройдисвіт!

Марійка. Як? Розбишаки? Пройдисвіт? Вони? (*Раптом злякла*). Та як ти насмів? Вони... вони... (*Їй бракує слів*). А ти... ти... тихий йолоп, осичаний

пеньок! Я... я... плюю на тебе! Ось тобі! Тьху! (*Плює Степанові в обличчя й прожогом виходить*).

Степан утирає обличчя рукавом і починає тихо безпорадно плакати. Чути тихий уривистий дзвін на сполох, що де-далі дужчає.

Мотря (*кричить*). Стерво паршиве! Відьма! За що вона сина мого ошпетила? Га? } Разом.

Микифорівна (*хвилюючись*). Ох, прийшла біда! Прийшла біда. }

Мотря. В обличчя плюнула! Голодранка! Будь вона проклята! Чуєш, будь вона тобі проклята! } Разом.

Микифорівна. А щоб тобі язик відсох! }

Мотря. Голота більшовицька!

Дзвін на сполох ще чутніший. З вулиці дочувається лемент, стугін, тупотня багатьох людей, злі вигуки, голоси. З криком і грюком убігло в хату кільки дівчат. Вони всі схвильовані.

Дівчина. Де Марійка? Ми прибігли по Марійку... Ой, ой... Повстали! Все село повстало! Чуєте, чуєте? Дзвонять, дзвонять!.. Пішли на панів! Мерщій! Мерщій!

Дівчата. Гуртом! З усіма!..

З грюком і криком біжать до виходу, за ними метнулися всі.

ЗАВІСА.

ДІЯ ДРУГА.

Вітальня в панському будинкові в селі. Мняки меблі, килими, портьєри, трюмо, ріжне безділля. Уся обстанова показує багацтво та провінціяльний безсмак. Велика арка до сусідньої кімнати—кабінету, відтіля в передпокій—до виходу. В кабінеті видно письмовний стіл, частину обшитої шкурою канапи й велике вікно. З вітальні одні двері—лівобіч, до опочівальні, а другі—правобіч, до їдальні, а відтіля—в садок. У вітальні, недалеко від авансцени,—піяніно. Вечір. Яскраве світло. Топиться камін. Коли піднімається завіса, Людмила Сергіївна напудрюється й напахується, зазираючи у трюмо. Покоївка Настя із шпильками в зубах плазує по підлозі, поправляючи плаття барині.

Людм. Серг. Столи накрито?

Настя (*угодливо*). Не турбуйтесь, пані, не турбуйтеся! Все гаразд!

Людм. Серг. Швидче, Настечко! Чого там гаєшся?

Настя. Я зараз... Ось іще тут! (*Підколює щось*). Уже, пані!

Людм. Серг. (*оглядає себе в дзеркалі*). Це плаття, здається, личить мені?

Настя. Та вам, пані, усе личить! Ви, ось побожуся, зовсім, як панночка!..

Увіходить Микола Олександрович. Він у смокінгу, білій жилетці. Ідучи, втягає шпоньки в манжети. Йому тісно в комірці й жарко.

Мик. Олекс. Ху, та й натопили! Лазня! А тут іще шори оці... Одвик зовсім! Ви злаштувалися, мамуню моя?..

Людм. Серг. Ти потурбувався про вина?

Мик. Олекс. (*іронічно*). «Про вина»... Можна подумати, губернатора вітати збираєшся! А воно шуря-буря знялася через якогось шолудивого фертика...

Людм. Серг. (*спалахнувши*). Держи свої брудні думки при собі! Тільки йолопи та п'янички базікають усе без угаву.

Мик. Олекс. Та-та-та... Який фейерверк! Черконув по живому! Ич, як буряк зразу стала! (*Сідає в крісло, запалює цигарку. Насмішкувато*). Не сподобаєшся... така... цьому молодчикові, старенька моя! І косметика паризька не поможе...

Людм. Серг. (*із зневаженістю*). Ідіот!.. (*Виходить у ліворуч до спальні*).

Настя (*крізь сміх*). Пані з того червоні, що дуже корсета перетягли! (*Сміється в хвартушину*).

Мик. Олекс. Ич, каверзниця! Підійди сюди... ближче! (*Настя підходить*). Ну, а ти—корсета не носиш, га? (*Щипає її за бік*).

Настя. Ой, що це ви, пане? Ще пані побачать!

Мик. Олекс. (*шепоче*). Постелеш мені сьогодні в кабінеті! Чуєш?

Настя лукаво хитає головою й відскакує, бо з дверей спальні виходить Людмила Сергіївна.

Людм. Серг. (*увіходить, до Насті*). Геть, чого ти тут стовбичиш?!

Настя. Я... я... скатертину поправляла на столі!

Людм. Серг. Не базікай!.. Геть!.. (*Настя виходить*).

Мик. Олекс. (*діловито*). А скажи мені, будь ласка, Людочко, чого все таки приїхав сюди отой твій Валентин Михайлович?

Людм. Серг. (*просяяла*). Та він-же, Миколочко, юрист! Напевне справи якісь має!

Мик. Олекс. (*іронічно*). Які в нього «справи»? У цього? Теж «юрист»! Ха-ха-ха... Без року тиждень, як помічник! І відкіля ти його видряпала? Цяцю таку?

Людм. Серг. (*насмішкувато*). Ти, здається, ревнуєш мене до нього? Не правда хіба?

Мик. Олекс. Я... ревную... т-е-б-е? Ха-ха-ха... Я просто чести своєї пільную... Чести! Я не хочу, щоб якийсь босяк у смугнастих брючках у моїй хаті з мене насміявся!

Людм. Серг. Твоя «честь»... Ха-ха-ха... Честь... Та вона затертого шага не варта! «Честь»... Ні одної покоївки не промине!.. Ти ще наважуєшся говорити про «честь»?

Мик. Олекс. Справа з мораллю не однакова у чоловіків і жінок. А може... ти... мавши тридцять вісім років... зламала погляди і пристаєш... на соціялізацію жінок? Апетит розпалився? Бальзак надійшов?

Людм. Серг. (*спалахнувши*). Мужик! Тварина!

При цих словах із кабінету увіходить кучер Іван. Він думає, що слова Людмили Сергіївни стосуються до нього.

Іван (*здивовано*). Це-б то я? Та за віщо-ж?

Мик. Олекс. (*досадливо*). Та. . ні! Це... так просто! Кажи, що треба?

Іван. Збираються гості! Прийшов спитатись, по кого їхати, пане, накажете?

Мик. Олекс. Тільки по начальника Варти! Решта й сами прийдуть. Тільки швидче, Іване!

Іван. Слухаю! (*Виходить*)

Чути дзвоник з передпокою. Чийсь голос.

Людм. Серг. (*схвильовано*). Гості... Йди назустріч! Розчванився тут...

Мик. Олекс. (*підводиться нехотя, з презирством*). Лаєшся, як куховарка! При кучерові! Сором загубила!..

Микола Олександрович іде до кабінету й стріває там у передпокою Ржевського.

Мик. Олекс. А, здорові були, вельми шановний Валентине Михайловичу. А ми з дружиною допіру про вас згадували.

Валент. Мих. (*цілуючи в руку Людм. Серг.*) Доброго здоров'я! Уявляю, як лаяли мене!

Мик. Олекс. От і помилились! Найпошанніше! (*Показуючи на крісло*). Прошу вас!

Валент. Мих. (*дожидає, поки сіла Людмила Серг. Сідає поруч*). Я, здається, прийшов зарано? Пробачте, коли це так.

Людм. Серг. О, Валентине Михайловичу, наша оселя вам завжди рада!

Валент. Мих. Дякую! (*вклоняється*). Повинюсь, я навмисне прийшов раніше. Я маю до вас справу, Миколо Олександровичу!

Мик Олекс. Справу? До мене? Я до вашого розказу!

Валент. Мих. (*до Людм. Серг.*) Ви дозволите? Прошу вибачити, що я, мовляв, зненацька й прожогом до справ беруся...

Людм. Серг. О, будьте ласкаві! Ви-ж знаєте, що я «особа діловита»! (*Сміється*).

Валент. Мих. Так ось моя справа... Я пропоную вам, Миколо Олександровичу, продати ваш київський будинок! Я маю покупця!

Мик. Олекс. Будинок у Києві? У більшовиків? Та який дурень його купить зараз?

Валент. Мих. О, дурнів завжди багато знайдеться! Коли-б не було дурнів на світі, не потрібні були-б тоді і юристи. Дайте згоду—виплачую миколаївськими! При цьому гарантую:—так оформлю цю куплю-продаж, що, як зміниться влада, завжди зможете повернути будинок назад!

Чути дзвоники, голоси в передпокою.

Мик. Олекс. (*підводиться, зацікавлено*). Це ловко! Мені така комбінація до вподоби! Про це треба серйозно поговорити. Відсунемо—на після вечері, Валентине Михайловичу!

Увіходять: начальник почти, його жінка, лікар.

Людм. Серг. (*підводиться, йде назустріч*). Здорові були, Зоє Василівна! Витягли чоловіка з барлогу? А, любий докторе! Знайомтеся, прошу вас! Юрист Валентин Михайлович Ржевський! Сідайте, прошу вас!

Привітання, поклони. Сідають.

Нач почти. Правду кажучи, Людмило Сергіївно, я не хотів кидати на призволяще почту! Часи, знаєте, неспокійні... Нагло там депеша яка... Мій приятель, начальник почти в Житомирі, як що—так мені й депешку... Так, так. А до того й селом щось не хотілося йти.

Мик. Олекс. У нас, слава богові, все гаразд, скрізь тихо!

Нач. почти. Ой, не кажіть! «Тихо»... поки що. Пригадаєте мої слова! Я, як начальник почти, мовляв... у курсі! Можу сказати одно: події ще будуть! Ой, будуть!..

Зоя Васил. (*тягне чоловіка за рукава*). Ах, боже мій! Знов починаєш? Та не каркай, будь ласка! Оце так він... увесь день...

Нач. почти. Не хотілось мені йти... Нехотілося! Але ось вона (*показуючи на жінку*) .. напосілася... у неї бачите, нове плаття—хотіла показати!.. Хе-хе...

Зоя Васил. (*спалахнувши, з досадою*). Ах... ти! Скажеш таке! (*До Людм. Серг.*). О, люба Людмило Сергіївно, яка-ж нудота на цій почті! Сама мужва, сама мужва! А тут випадок розважитись, побувати в інтелігентній компанії!

Лікар. Так, я вас цілком розумію! Отаке й мені у моїй земській лікарні—мужики та баби, баби та мужики!..

Людм. Серг. (*сміється*). Бідний лікар! Не заздрю! Я давно-б утекла була, бувши вами... А, до речі, скажіть, докторе, це правда, що більшовики в Москві реквізували всі ліки й заможнім людям їх не видають?

Лікар (*поправляючи пенсне, що ввесь час сповзає з його короткого носа*). О, я по цих гунах усього сподіваюсь!

Мик. Олекс. (*інтригуючи*). Кажуть, що більшовики заборонили буржуйкам дітей родити? (*Загальний регіт. Мик. Олекс. щось шепоче на вухо Зої Васил., сидячи біля неї. Вона б'є його рукавичкою по руці*).

В цій хвилі увіходить Галкин. У нього грубувате обличчя. Одягнений простенько, більше скидається на купця, ніж на дідича.

Мик. Олекс. (*підводиться, йде гостеві назустріч, весело*). А... а... Вітаю любого сусіду, славетного купця й дідича Волинщини... «товариша» Галкина! Ха-ха-ха...

Загальний регіт. Порух.

Галкин (*цілуючи в руку Людм. Серг.*). Здорові були! Здоровенькі були! О, від таких «товаришів», як я, більшовикам дух спирає!

Ржевський. А кишеню... розпирає...

Загальний регіт. Порух.

Галкин (*сідає*). Ну й морозець-же! Різдвяний!

Мик. Олекс. (*сідає*). Ти, Павле Йвановичу, пішки чи кіньми?

Галкин. Пішки, пішки! Справжнім «пролетарем»! Не хотілося грюкотіти по селу! Та-ак! Скажи, будь ласка, з якої це радости ти, Миколо Олександровичу, вечірку цю вигадав? Час небезпечний! Гляди, коли-б на твій огонь та вовків не поназбігалося!

Мик. Олекс. У нас тихо! Трощенко добре стереже!

Галкин. «Тихо»? А Жахів, а Покровське? Наволоч бунтується! Вся Волинь, як у казані! Ходимо між згарищами! А ти—«тихо»! До речі, як там з охороною? Коли прийде?

Мик. Олекс. Маю повідомлення, що завтра в-обід уже буде тут.

Нач. почти. От оце добре! Скільки їх?

Мик. Олекс. Триста австріяків. Можна буде спокійно жити!

Галкин. Австріяків? Ми-ж німців прохали?

Мик. Олекс. Ти як з неба впав, Павле Йвановичу! Німці йдуть у свій фатерланд! У них там своя каша заварилася! Вистачить нам і австріяків.

Зоя Васил. (*весело*). Ах, яка я рада! Як це чудово! Я воскресну душею! Можна буде збиратися! Вечірки влаштовувати! Не треба буде боятися!

Чути, як до будинку під'їзджає екіпаж.

Галкин (*перелякано*). А... хто там? Хто це кіньми? Га?

Мик. Олекс. (*підходиться, йде до кабінету*). Мабуть, Трощенко—я послав по нього коні! (*Пішов у кабінет, відтіля в передпокій*).

Галкин (*заспокоївшись*). Ху, зовсім попсував нерви... Ввесь день із остраху не виходжу!

Павза.

Людм. Серг. Які новини на світі, Валентине Михайловичу? Розскажіть нам провінціялам!

Ржевський (*лінкувато*). Ні про що говорити. Іде блискавична зміна «влади», і всі ці «влади» утворили «безладдя». Крах і руйнація! Гине вікова культура! Всі пригнічені й чекають!..

Зоя Васил. (*по-дитячому*). Чого чекають?

Ржевський (*бавлячись цигаркою*). Чекають чуда, цеб-то визволення від татарського нападу, що зветься «більшовизмом».

З передпокою чути самовпевнений гучний голос начальника Варти. Сміх. Знову голос.

Лікар (*високодумно*). Инколи доводиться шкодувати, що медиціна не дійшла способу знищувати людей через простір!..

Під час цієї фрази в дверях кабінету з'являється начальник Варти й Микола Олександрович. Обидва йдуть у вітальню.

Нач. варти. Е, земляче! Ви спізнились! Не медиціна, а ми, військові люди, давно дійшли такого способу! І наші гармати та кульки куди надійніше впливають, ніж ріжні там мікстури та пілюлі! Хе-хе-хе... Так я кажу, панове?

Доброго здоров'я! Чарівній паньматуні! (*Цілує в руку Людм. Серг.*). Нашій троянді, Зої Василівні! (*Цілує в руку*).

Гомін. Привітання. Поклони. Розсідаються.

Галкин (*до Трощенка*). Ну, доглядачу над порядком, деснице влади! Оповідай!

Трощенко (*ухиляючись*). Бога ради, дайте вечір перебути без політики! І, кінець-кінцем, хіба я можу знати, що саме вас цікавить?

Галкин (*нахрапкувато*). Друзяко! Ти не перед гетьманом і не перед Петлюрою, а серед своїх!.. Не придурюйся! Кажи, які новини?!

В цей час в кабінет увіходять ще гості. До них підходить Людм. Серг. й сідає з ними в кабінеті.

Трощенко. Справді нічого нового! Завтра прийде охорона! Триста австріяків, добре узброєні. Будемо в безпеці!.. Поки що, звичайно.

Ржевський. «Поки що»? Ну, а надалі?

З кабінету до вітальні йде Людмила Серг., спиняється біля арки, слухає.

Трощенко. Надалі?.. Я, добродію, не пророк! Я знаю лише, що наша надія на нас самих, а хто має голову, той пораду знайде!..

Людм. Серг. Наша надія на тверду владу, а її нема!

Трощенко (*ображено*). Як нема? У мене?.. у мене нема твердої влади? І це кажете ви?

А завдяки кому ви тут і родові гнізда ваші цілісінькі? Завдяки-ж мені?

З кабінету чути гомін. Там гуляють в лота. Частина при грального столі, а частина — при письмовному. Вигукують номери.

Людм. Серг. Так, це було! А тепер ви починаєте загравати з народом і розбещуєте його. Дійшло до того, що моя скотарка сьогодні мало не побила мене!

Трощенко. Як? Хто вона? Хто така? Та я її... завтра-ж!..

Мик. Олекс. Так, Трощенку, це паскудна дівка! І родинка—також. Брат її, кажуть, більшовик. Я знаю, що в них завжденні збори. Причави-но цю родинку!

З кабінету чути сміх, вигуки номерів. Чути виклик: «Людмило Сергіївно! Людмило Сергіївно»!

Людм. Серг. (*голосно відповідаючи, йде в кабінет*). Іду! Іду! (*До Ржевського*). Валентине Михайловичу! Може, гулятимете з нами в лота? І ви, Зоє Василівно? Любий докторе? Будьте ласкаві, хто хоче, прошу до кабінету!

Виходить. За нею - Ржевський, Зоя Василівна і лікар. Через арку видно, як вони розсідаються при грального столі. У вітальні лишаються: Галкин, Трощенко, Вахраміїв і начальник почти.

Павза.

Галкин (*зітхаючи*). Боже мій! Коли й на чому все це закінчиться?

Нач. почти. І я питаю! Коли й на чому? Та-ж ми діждемось цілковитої руйнації. Почта, наприклад, вже не працює!

Трощенко (*упевнено*). Закінчиться на тому, що нарід вимучиться, стомиться від своєї власної анархії і знову схилиться перед організованою силою, тоб-то—перед монархією!

Галкин (*страдно*). А де, звідкіля візьметься оця наша «організована сила»?

Трощенко. Що це ви рідненький мій! З переляку ви, мабуть, про Дін, про південь забули? У нас, слава богові, зорганізувалася вже на півдні така сила!

Галкин (*безнадійно*). Ах, на півдні! Поки вони до нас дійдуть, нас отут ці бандити виріжуть!

Нач. почти. Так, я те саме кажу! Страшно! Мені, наприклад, на почті буквально страшно!

Із кабінету чути гам, сміх, крик: «Моя карта! Я виграла»! Підводяться. Усі йдуть з галасом до вітальні.

Зоя Васил. (*прохає якогось молодого добродія*). Заграйте, прошу вас! (*Звертаючись до Людм. Серг.*). Людмило Сергіївно! Дозволите трохи музикою розважитись?..

Людм. Серг. (*вагаючись*). Я, бачте... Чи не забагато гуку буде? (*До Трощенка*). На ваш погляд, пане Трощенку? Небезпечно, мабуть?

Трощенко (*поважно*). Галасуйте, панове, скільки хочете! Грайте! Маєте надійну оборону!..

Молодий добродій сідає до піяніна й починає грати вальса. Зоя Василівна з нетерплячки тупцюється на місці, її підхоплює хтось, і починають вальсувати. Музика захоплює й решту. Швидко присувають до столів меблі, і на сцені вже кільки пар. Людмила Сергіївна вкупі з Ржевським. Танцюють у вітальні, через арку попадаючи в кабінет. Галас, порух, сміх. Галкин, Трощенко і Вахраміїв лишаються на авансцені, на канапі.

Галкин (*стомлено*). Люди танцюють, сміються... А я і сміх, і сон, і апетит загубив... Все через більшовиків проклятих!

Трощенко (*підводиться, бадьоро*). Дарма, Павле Йвановичу. Руський купець і дідич—биті жаки! Завжди переб'ються! Та ти на мене глянь: третій владі служу, а сон і... апетит чудові! Чудові! Хе-хе-хе...

Вахраміїв (*схаменувся*). А... а... апетит? Справді, вибач! Через політику й про вечерю забув! Піду розпорядкую. Перепрошаю! (*Виходить до їдальні*).

Де-який час танці йдуть. Потім затихають. Усі стомилися, вжарилися. Розсідаються.

Зоя Васил. Ах, яка втіха—танці! Все на світі забуваєш! Летиш, як в етері!..

Ржевський. Так, лише тепер, коли налетіла ця буря й перевернула все навиворот, ми по-справжньому навчилися цінувати життя і його втіхи— компанію, мистецтво, комфорт... культуру!..

Зоя Васил. О, я завжди ставила культуру над усе!

З їдальні виходить Вахраміів.

Вахраміїв. Панове, прошу вас! Будьте ласкаві,—до їдальні... по-простому, по-селянському!

Всі йдуть до їдальні. Людмила Сергіївна затримується біля трюма й підкивує Ржевському, щоб і він залишився.

Людм. Серг. (*озирнувшись, кинулась до Ржевського, обнімає, цілує*). Валю, мій любий, мій жданий!

Ржевський (*звільняючись із її обіймів*). Яка ти необережна! Тихше! Догадаються! Йди до столу—ти господиня!

З їдальні чути галас, стукотню стільців, сміх.

Людм. Серг О, я на весь світ ладна крикнути, що я твоя! Я знемогла! Я стомилась! Валю!

Ржевський (*відсуваючись*). Слухай, пануй над собою! Ти—не інститутка! (*Змазуючи гострість*). Зрозумій, я про тебе турбуюсь. Що скажуть, як узнають про наши стосунки?

Людм. Серг. Ах, мені все одно! Тепер революція—все можна! Я завтра, як хочеш, покину все й поїду з тобою!

Ржевський (*лякаючись*). Ой, що це ти, що це ти. Схаменись, моя люба! Стривай, улаштуй побачення після вечері! Ми про все поговоримо! І, до речи, умов чоловіка продати будинок—так треба, для нас треба! Я тобі все з'ясую потім! Ну, я йду до їдальні! (*Хоче йти*).

Людм. Серг. (*привередливо*). Ідеш? Без поцілунку?

Ржевський мерщій цілує її, виходить до їдальні. Людмила Сергіївна оправляється перед трюмом, напудрюється, а потім також іде до їдальні.

На сцені якийсь час порожньо. З їдальні чути гомін, сміх, брязк посуду, вигуки. Ледве дочувається, наче десь далеко дзвони гудуть на ґвалт; инколи, долітаючи за вітром, вони чутніші, иноді—слабші. Де-далі звуки дужчають, їх перебиває галас із їдальні, але згодом вони все більше й більше забивають веселі вигуки. Раптом із кабінету швидко виходить Жаврук, а за ним навздогін спокійний Іван. Жаврук дуже схвильований, а Іван цілком спокійний.

Іван. Сказано тобі—не можна!

Жаврук. Поклич, кажу тобі, начальника Варти! Екстрена справа!

Іван. Начальника? Навіщо?

Жаврук. Поклич—тобі кажуть! Мені його нагально треба бачити!

Іван. Говорю тобі—не велів пан чужих пускать! А ти... у вітальню преш! Посоромився-б!

Жаврук (*визвіряючись*). Кажуть тобі—в мене справа! Нагальна! Виклич! А то живосилом пройду і тобі попаде!

Іван (*повагом*). Тьху! Окаяний! Причепився! Певне, з перепою! (*З серця*). Як я туди піду? Мені не можна туди!..

Із їдальні в вітальню швидко увіходить Настя. З підносом у руках іде до кабінету.

Іван (*побачивши Настю, до Жаврука*). Он, її попрохай!

Жаврук (*з нетерплячки*). Викличте екстрено, негайно начальника Варти! Скажіть—нагальна справа!

Настя (*манірно*). Ваше прохання нагально передам!

Настя виходить з підносом у кабінет, відтіля повертається з порожніми руками, іде до їдальні. Жаврук, хвилюючись, тупцюється на одному місці. Іван спокійно стежить за ним. Хутко увіходить із їдальні Трощенко, він жує, витирає на ходу рота серветкою. Виразно чути—дзвонять на ґвалт.

Трощенко (*стурбувавшись*). Жаврук? Ти? Що трапилось?

Жаврук (*перелякано*). Мужики збунтувалися! Ґвалт!.. Пішли на маєток Галкина! Напевне й сюди прийдуть!

Трощенко (*схопившись за голову*). О, боже мій! Починається! (*Біжить у їдальню*).

Жаврук вибігає. За ним повагом виходить Іван. Чути, як начальник Варти щось говорить у їдальні. Перелякані вигуки. Перелякані гості вбігають у вітальню. Дзвонять на ґвалт виразно й гучно. Галас, біганина, окремі виклики: «Швидче! Одягайся! Зоє, Зоє! Моє пальто! Мерщій!».

Трощенко (*вибігає з передпокою вже одягнений*). Моя порада—не гаятись! Всі тікайте! (*Зникає*).

Розбігаються всі. Лишаються: Людмила Сергіївна, Микола Олександр. і в кутку, за портьєрою, на дверях до їдальні, Ржевський; він притаївся так, щоб його не помітили.

Вахраміїв *(спантиличившись)*. Швидче! Швидче! Все найкоштовніше, гроші, папери! Швидче!

Вахраміїв і Людмила Серг. біжать у спальню. Дзвони гудуть безперервно, здалеку. Через хвилинку з спальні вибігає Микола Олекс.; у нього невеличкий шкуряний чамайданчик. Він біжить у кабінет, із шухлядок письмовного стола пхає щось у чамайдан. Потім біжить у вітальню і гукає: «Людо! Швидче! Мерщій!» Чогось вовтузиться біля каміну, одвалює ножем кахлю і з відкритої дірки витягає довгасту метальову скриньку, пхає її в чамайдан. Ставить чамайдана на стільця біля спальні, а сам з криком: «Мерщій, ми загинемо! Все золото давай!» біжить в спальню. В цю мить з-за портьєри, крадучись, вибігає Ржевський, хапає чамайдана й тікає. Зразу по цьому з спальні чути крики.

Вахраміїв. Віддай, тобі кажуть! Я його купив! Я візьму в чамайдан!

Людм. Серг. Я не дам! Я з собою візьму! Воно—моє!

Вахраміїв. Віддай! На мої гроші куповано! Віддай!

Людм. Серг. *(істерично)*. Не віддам! Ні! Геть! Не дам! *(Вибігає з криком із спальні, держить у руках довге перл ве намисто)*.

Вахраміїв *(женеться за нею)*. Віддай намисто! Віддай, стара відьмо! *(Хапає за руку Людм. Серг.)*.

Людм. Серг. Не віддам! Ой-ой! Руку мою... руку! Варвар! Мужик! Ой-ой! *(Випускає намисто і з плачем біжить назад у спальню)*.

Вахраміїв біжить до стільця, де лишив чамайдана. В цій хвилі з кабінету вбігає кучер Іван, він у кожусі й шапці. За ним біжить перелякана Настя.

Вахраміїв (*здурівши*). Мій чамайдан! Де чамайдан? (*Кидається на Івана*). Віддай чамайдан! Віддай! Уб'ю!

Іван. Очухайтесь, пане! Який чамайдан? Мужики в дворі! Вони з вас такий чамайдан зроблять!.. Тікайте! Зараз!..

Вахраміїв. Ох, я пропав! Я пропав! Мій чамайдан! Благаю тебе! Згляньсяˊ—віддай! Віддай!

З надвору чути викрики. Грюкають у ворота. Постріли.

Іван (*сиромiць, грубо хватає Вахраміева за плечі*). Тікайте, вам кажуть! Мерщій! Галкина на дорозі вбили! Нате—кожух, шапку! (*Одягає на Вахраміева*). Біжіть через сад!.. У лісок! (*Випихав Вахраміева у їдальню*).

Знову постріли, крики, тріщать ворота. Із спальні вибігає Людм. Серг. Вона одягає на ходу шубку, без шляпи, по підлозі волочиться шлейф. Із їдальні біжить назад Іван.

Іван. А, й ви ще? Мерщій! Мерщій! Нате! (*Зриває з Насті хустку*). Напніться хусткою! Біжіть через сад! Там і пан! У лісок! Мерщій! А я двері на веранду зачиню, щоб не догадалися!

Іван випихає Людм. Серг. в їдальню, сам біжить за нею. Перелякана Настя біжить слідом. Знадвору чути галас натовпу, тупотня, брязк шибок. З їдальні вбігає Іван, а за ним Настя.

Настя. Ой, дядечку, я боюсь! Я боюсь!

Іван. Чого боїшся? Не пані! Нас не займуть! Свої! Ходім до кухні! Швидче! (*Тікають*).

Якийсь час на сцені нема нікого. Чути крики, тупотіння. Де-далі—ближче. На сцену вбігає з 20-25 хлопців, всі в салдатському, з рушницями в руках. Між ними Гаврило й Марійка. Вся дальша дія проходить швидко. Безперервно дзвонять на ґвалт.

Марійка. Де вони? Де вони? Поховалися... Шукайте, хлопці! Шукайте! (*Біжить до їдальні*).

Гаврило. Товариші! Шукайте буржуїв! (*Біжить до спальні*).

Хлопці. Де пани? Шукайте панів! Бий буржуїв!

З криком і грюком розбігаються. Безперервна біганина з кімнати до кімнати ріжних осіб. Галас, вигуки, брязкотіння битого посуду, трощать меблі. Прибігає новий натовп, серед нього багато жінок, дівчат, хлопчаків... Серед жінок Олена, Мотря... Прибігає Василь.

Василь (*на всю глотку, щоб перекричати галас*). Товариші, готові коні! Рушаймо! (*З тими самими словами біжить до їдальні. Із спальні вибігає Гаврило*).

Гаврило (*вибігаючи із спальні*). Іроди прокляті! Забрали з собою всі гроші!

Василь. Швидче! Збирай хлопців! Коні готові! Їдьмо! (*Кричить*). Товариші, на коні! Їдьмо. (*Вибігає*).

Гаврило (*до натовпу*). Гей, баби, дівчата, дядьки! Забирайте панське барахло! Все—нашими горбами набуте! Все—ваше! Беріть! Беріть! (*Вибігає*).

Всі хлопці в салдатському вибігають. Лишаються здебільшого баби, дівчата, хлопчаки й кільки літніх селян. Брязкаючи, грюкаючи, галасаючи

розтягають хазяйське добро. Хто несе подушку, хто самовара, хто тягне посуд, білизну. Мотря виходить з їдальні, навантажившись столовим посудом, скатертями, серветками то-що. Олена виходить із спальні з ріжним платтям, на голові в неї шляпа з квітками, на плечах якесь манто. Двоє хлопчаків держать блюдо з їжею й жерцем їдять. Друга пара хлопчаків гепають по піяніну. Якийсь чоловічок жлуктить з пляшки вино.

Прибігає Марійка. Вона збурена, розпатлана. Задихалася—видно шукала панів. Диким поглядом зиркає на людей.

Марійка (*кричить*). Утекли, прокляті! Випустили звірюку! У-у-у... Попадуться вони мені! (*До натовпу*). Гей, баби, дівчата!.. Щоб й духу панського не було! Усе кубло їхне погане розворушимо! Щоб і сліду від палаців оцих не знайшли!

Марійка рве портьєри з дверей, картини з стінок, шпурляє їх у натовп. Як дика фурія літає по кімнаті, руйнуючи. На самому розпалі буйної грабіжки вікно кабінету заливає полум'я.

Голоси з натовпу. Тікайте! Горить! Пожежа!

Натовп жадливо хапає речі, біжить до виходу. Гармидер, гуркіт, крик натовпу, дзвони на тривалт. Сцену всю заливає луна від пожежи. Марійка раптом спинилась, дивиться на бурхливу людську стихію, на залунене пожежею вікно й кричить.

Марійка (*переможно*). Віддячила! Я віддячила!.. (*І буйно сміється*).

ЗАВІСА.

ДІЯ ТРЕТЯ.

Кімната в сільській міліції-варті. Проти глядача—двері на вулицю. Праворуч у стінці — вікно. Недалеко від дверей—стіл, а при ньому сидить діловод Жаврук; перед Жавруком купа паперів та книжок. Ліворуч, упродовж стінки, широкий ослін; на ньому порозставлювано й порозкладувано ріжноманітні речі: самовар, посуд, каструлі, білизна, картини й т. инш.—частина знесеного селянами панського добра. Праворуч, у кутку, ближче до авансцени, стіл, де звичайно сидить начальник Варти. На столі письмовне приладдя, важке прес-пап'є.

Коли піднімається завіса, Жаврук сидить при столі й пише. Біля нього стоїть баба, держить за вушко блискучу каструлю. Біля вихідних дверей сидить австріяк і палить. Ранок.

Баба. Ось... Принесла. Побий мене сила божа, коли ще що є!.. Більше нема! Я й не брала, а це хлоп'я, онуча моє, принесло, блищить бо вона!.. Змилуйся, ріднесенький мій! (*Уклоняється*).

Жаврук (*поважно*). Постав на лаві. Станови, кажу! (*Баба несе каструлю й становить її на лаві*). От... Ну, йди собі з богом!

Баба (*благливо*). Змилуйся, голубе сизий! За що? Та я-ж не брала! Склади штраф!

Жаврук (*сердито*). Та відчепись ти від мене! Начальника проси! Іди собі! Прийде, так і спитайся! Мені ніколи тут з тобою теревені розпускати! Іди!

Баба (*плаче*). О... о... Мати заступнице! Доки будуть сльози наші... (*Виходить*).

За дверима чути гомін, вигуки. Втискується душ із 5—8 селян і кільки бабів. Жаврук зривається на ноги.

Жаврук. Тихше, анахтеми! Чого ґвалт підняли! Прийде зараз сам... усіх у холодну засадить! Тихше!

Мужики (*скидають шапки*). До твоєї милости! Дай пораду! Ми тобі усією громадою вже як слід віддячимо! Допоможи!

Жаврук. В чому справа?

Мужики. Неповинні ми! Не ми грабували, а краснівські! За віщо-ж штрап?

Жаврук (*хапаючись за голову*). О... о... о... Я з глузду тут зсунуся з вами! Та второпайте-ж, дядьки, що я... нуль, комар, муха!.. Тьху! Я— підневільна людина, за шматок хліба служу! У мене сім'я... Що велять, те й роблю!..

Мужики (*спочуйливо*). Так то воно так, звичайно... Ми знаємо. А проте, скажи—за віщо штрап отой?

Баби. Корову, теля забрали! Дітки без молока! Де це видано? Гірше ніж за царя!..

Жаврук (*знесилено*). Ух... несила моя! Слухайте, ось моя рада: виходьте та й ждіть начальника! З ним і...

В цій хвилі швидко увіходить Трощенко. Побачивши селян, осатанів. Селяни скупчуються біля дверей.

Трощенко. Це що за базар? Марш! Щоб і духу вашого поганого тут не було! Шахраї, розбишаки!

Мужики. Неповинні ми! То краснівські! З них і виправте!

Баби (*підступаючи*). За віщо грабуєш нас? Корову, теля...

Трощенко (*кричить*). Мовчіть! Геть звідціля! Мало вас, сукиних синів, чухрали?! (*До австріяка*). Вижени відціля оцю банду! (*Австріяк не гаразд розуміє, Трощенко мигами ілюструє свої слова*). Heraus!.. К чорту! (*Махає рукою на двері*). І не пускати їх більше!

Селяни. **Баби.** Разом: Чого женеш? Сами підемо! Й не таких бачили! Новий пан вишукався! На нашу голову!

Австріяк (*пхаючи до виходу*). Прошю! Ой-ла!.. Bitte!.. Bitte!.. Прошю! (*Витискує гомінливу, непокірливу юрбу на вулицю. Її гомін чути знадвору*).

Трощенко (*до Жаврука*). Наказа розклеїв?

Жаврук. Так!

Трощенко. Щоб до вечера все знесли, до цяточки! Я їм покажу тепер бунтуватись! Я їм покажу більшовиків! Хамлюги! (*Сідає при своїому столі й нервово перебирає папери*).

Жаврук (*насмілившись розважити начальника*). Тут мужики позносили... Є коштовні речі: срібні ложки, чарки, портсигар...

Трощенко. Портсигар? А ну, покажи!

Жаврук бере з лави портсигар і підносить його Трощенкові. Той роздивляється на нього з усіх боків.

Трощенко. Чудовий портсигар! Цікаво—чий? Ага, тут у середині на стінці монограма є... «П. Г.» так і єсть! Галкина портсигар! Хто приніс?

Жаврук. Не запримітив! І не знаю, як на ослоні опинився!

Трощенко (*глибокодумно*). Справа ясна! Приніс той, хто вбив. Ідея! Я з цим портсигаром знайду душогуба! Так, так! Беру його собі! (*Засуває портсигара до кишені*)... Як наочний доказ! Відзнач про це... в книзі! (*Діловито*). От що, Жавруче, поклич-но мені старосту! Тільки хутко!

Жаврук. Слухаю! (*Виходить*).

Трощенко підходить до лави, злегка підспівуючи, риється серед речей, скоса позирає на австріяка, що куняє біля дверей. Увіходить з двома австріяками Вахраміїв. Він дуже змарнів і попростому одягнений.

Трощенко А-а! Доброго здоров'я, Миколо Олександровичу! Сідайте, прошу вас! (*До австріяків*). Підождіть, будь ласка, на вулиці! (*Австріяки всі виходять*). Що скажете?

Вахраміїв. Як мої справи? Єсть нове?

Трощенко. На жаль, нічого! Про чамайдан ні слуху, ні духу.

Вахраміїв (*з нудьгою*). Ох, місяць уже минув! Скільки грошей відтіля вибрано! (*Павзa*). Ну, а ці... ще сидять?

Трощенко. Так, в арештантській! Івана, вашого кучера, заарештував другого дня після приходу австріяків, а Марійку—два тижні тому!

Вахраміїв. Ну, й що?

Трощенко. Нічого! Івана допитували—знаєте. Кричить, плаче... але божиться, що чамайдана не бачив!

Вахраміїв. А вона, Марійка? Таж вона привідниця, виявляється, до всього погрому! Посварилась із моєю дружиною й помстилась, проклята! Вона як?.. призналась?

Трощенко. О, вона, як кішка дика! Чого тільки їй не робили!—мовчить! Зціпить зуби, побіліє, як крейда, і тільки очима, мов жаринами, блискає! Я—не з полохливих, та й то моторошно якось стає! Це чорт, а не дівка!

Вахраміїв (*підводиться, схвильований*). А проте ви—баба! Пробачте мені! Але це не так! Не повірю, що не можна примусити забалакати цю погань! Уторопайте: вся сім'я—одна банда! Іван—дядько Марійчин, брат і женишок її більшовики! Всі права влади—охорона й инше там—у вас! Чого ви панькаєтесь з ними? Га?

Трощенко. Ви забули, Миколо Олександровичу, що самодержавства вже немає... Офіційно! Що звіря-мужика випущено з клітки! Доводиться

вживати заходів з перебором. І, тим часом, зроблено все, щоб примусити їх заговорити. Тільки—без наслідку!

Вахраміїв. Однак чамайдан з коштовними речами, з грішми, з усіма моїми документами—у цієї банди!

Трощенко. А певні ви того, що чамайдана взяв Іван?

Вахраміїв. А хто-ж опріч нього? В кімнаті не було ані душі! А він ще запобігливо випихав мене з дому, нацупив на мене свою вошиву шапку! Тьху!

Трощенко (*усміхаючись*). Ну, бачте... коли-б він був не зробив цього, ви були-б зараз там, де Галкин!..

Павза.

Вахраміїв (*знесилено*). Я знеміг!.. Смертельно знеміг! Хочу бігти світ-за-очі. . Мені треба грошей! Моя земля, мої будинки ні до чого зараз! Мені потрібні гроші! Розумієте—гроші!

Трощенко (*усміхаючись*). Чом не розумію? Кому вони не потрібні?

Вахраміїв. Ага! Виходить, і вам потрібні? Ще краще! Так от що, друже мій! Мені байдуже, хто взяв мого чамайдана! Важить факт—п'ятсот тисяч зникло! І от умова—скільки виб'єте на мене з селян—одна третина ваша! Згода?

Трощенко (*розмірковуючи*). Небезпечно, Миколо Олександровичу! Була-б тепер гетьманщина—раз

плюнуть! А зараз—Петлюра! А він, знаєте, заграє з народом. Я користуюся з того, що ми далеко від центрів, і, мовляв, по-над свої права порядкую. Коли-б не вийшло чого? Таж я штрафую незаконно!

Вахраміїв. Ви-ж розумна людина, Трощенку! Ви-ж розумієте, що вся ця сволоч, з Петлюрою вкупі... все це на день! Влади нема! Лови рибку, поки ловиться! У вас єсть охорона—а тому тут влада в ваших руках. Виправте! І, нехай отак буде:—половина ваша! Згода?

Трощенко (*без вагання*). Згода! (*Стискають один одному руки*).

Вахраміїв. Ну, так починайте з богом! І як швидче, то краще. До побачення! Завтра навідаюсь! (*Виходить*).

Трощенко хвилинку стоїть, задумавшись. Потім іде до дверей. З'являється Жаврук.

Трощенко. Ти мені як-раз потрібний!

Жаврук. Старости нема дома! Лишив йому записку—велів негайно прийти!

Трощенко (*не слухаючи*). Гаразд, гаразд! От що, Жавруче! Бери двох австріяків і негайно приведи з арештантської отих двох—Івана й Марійку Тільки базаром не веди! Чуєш? А околясом... Та з дороги забіжи до тієї... як її?.. що доноса писала!

Жаврук. Олена?

Трощенко. Так, так! Звели негайно прийти!

Жаврук. Слухаю! (*Виходить*).

Трощенко лишається сам. Вовтузиться біля столу з паперами. Потім іде до лави, риється, щось ховає в кишеню. Несміливо ввіходить Мотря... Трощенко йде до столу

Трощенко (*сідаючи при столі*). Чого тобі?

Мотря (*підлесливо*). До вашої милости! Як вас ото над нами настановлено за найстаршого!.. Так я.. як до батька рідного!.. (*Уклоняється*).

Трощенко Ладно, ладно, знаємо! Не колоти гороху з капустою! Кажи до пуття!

Мотря (*присуваючись, тихо*). Я, ото, про Марійку! І... той... про біду панську...

Трощенко. Ну? Говори!

Мотря. Не випускайте її! Хай посидить! Бо вона до всього призвела! Вона, ото, й хлопців підбила! Сама чула!..

Трощенко (*перепиняючи*). Це я й без тебе знаю! Ти мені краще нове щось скажи. Про чамайдан із грішми Вахраміїва чула?

Мотря. Атож, авжеж! Чула! Все вона! І купця Галкина!

Трощенко (*здивовано*) Вона? А не дядько її— Іван?

Мотря. Та ні-бо! Іван—божа людина, мухи не зачепить. Це вона відьма патлата. І сина мого вона...

Трощенко (*перепиняючи*). Слухай, щоб довідалась, де чамайдан! Чуєш?

Мотря. Та як-же я довідаюся?.. Коли ви не витрусили, так як-же я?

Трощенко (*перепиняючи*). Ти—сусідка. Стеж за ними день і ніч. Довідайся, де закопали. Взнаєш—матимеш нагороду. А ні—запроторю до них у холодну! Второпала? Три дні строку даю!

Мотря (*перелякано*). Ой, що-ж це, батечку! Та як-же я стара нишпорити...

Трощенко. Геть! Не базікай! Мусила була знати, коли йшла сюди. Іди роби, що велять. Щоб через три дні відповідь була!

Увіходить Олена. Вона маніжиться; аляпувато одягнена у все нове, строкате, на міщанський кшталт. Мотря, побачивши Олену, хутенько зникає.

Олена. Здоровенькі були, пане начальнику! Прийти веліли?

Трощенко (*усміхаючись*). А, це ти? Ну, підходь, підходь, красуне, ближче.

Олена (*маніжиться*). Дякую! Я й тут постою!

Трощенко. Ну, не пиньдючся... підходь! (*Озирає її*). Бач, як вирядилась! У Вахрамієвих, певно, добре підживилась?

Олена Ой, що це ви, що це ви! Побий мене сила божа на цім самім місці, коли... Це мені... знайомий один подарував.

Трощенко (*сміється*). Ладно, ладно, знаємо твоїх знайомих. (*Діловито*). Ну, розскажи мені ще раз, що знаєш про Марійку. Все. Як її там мати живе, де брат?.. Усе! Ну, хутко!

Олена. Я, пане начальнику, нічого не знаю! Опріч того, що вам уже сказала... що вона, ото, хлопців підбила...

Трощенко. Не крути хвостом, вертигузка! Чуєш? Ти її подруга, до неї вчащаєш і повинна знати все. Розсказуй! А ні—заплішу в арештантську! Як соловей співатимеш!

Олена (*починає плакати*). Ой, боже мій! Я нічого не знаю! Побий мене сила божа! Ні брата, ні.. Бодай не зійшла з цього місця! Тільки те, що хлопців підбила! Хай мене громом уб'є! Ой... ой... Пустіть мене! (*Вголос плаче*).

Трощенко (*остановивши*). Чого виєш, стерво? Мовчи! Наколобродила—доноса писала, а відповідати не хочеш?

В цей час два австріяки приводять Івана й Марійку. Слідом за ними йде Жаврук. Іван, мов той кістяк, обріс бородою, обшарпаний, ледве плентається. Марійка в пошматованому одягу, з загостреними рисами в обличчі. Бліда, сувора. Тільки в очах тремтить нервовий блиск.

Олена, побачивши Марійку, тулиться в куток.

Жаврук. Привів, пане начальнику!

Трощенко. Гаразд! Іди! Забери австріяків, стій за дверима, чекай, поки покличу!

Жаврук з австріяками виходить.

Олена. Пустіть мене, пане начальнику! Пустіть!

Трощенко. Ні! Ти ще потрібна. Мовчи!

Павза.

Трощенко (*допитливо вдивляється в Марійку*). Ну, повинишся?

Марійка (*спокійно*). Я неповинна. Я неграбувала. Нитки собі не взяла. Всі знають.

Трощенко. Де тобі ще й шмаття грабувати, як чамайдана з півмільйоном потягла! Вкупі з дядечком своїм...

Марійка. Неправда цьому!

Трощенко (*саркастично*). А коли ти така вже неповинна й нічого не замайорила, то навіщо хлопців на розбій підбурила?

Марійка мовчить. Зиркнула на Олену. Зціпила зуби.

Трощенко. Чому-ж мовчиш? Може й це, скажеш, неправда?

Марійка (*над силу*). Неправда!

Трощенко (*осатанівши*). Як? Неправда? Олено, скажи те, що мені говорила!

Олена, замість відповідати, починає істерично ридати—верещить, репетує. Трощенко лякається ґвалту й кличе вартових.

Трощенко. Жавруче! Жавруче! (*Прибігає Жаврук і австріяк*). Забери оцю божевільну дівку! Линіть на неї холодної води. Мовчи! А то я тобі пельку заткну! К чорту її! (*Олену, що істерично тіпається, виводять*). Ну, й людці-ж! Бидло! Тьху!

Трощенко розхвильований ходить по кімнаті. Спиняється біля Івана.

Трощенко. Іване! Останній допит... Відповіси — житимеш, а ні—сам уб'ю! Своєю рукою! (*Хапається до кобури*). Скажи, де чамайдан із гришми?

Іван (*безнадійно, ледве язиком повертає*). Не бачив! Не знаю!

Трощенко (*верескливо*). Не знаєш? Не повинен? Сироту казанську вдаєш? У-у... Уб'ю! Як блощицю розчавлю! Кажи! (*Тупотить ногами*).

Іван (*непевне, ледве-ледве, повагом*). Я зайшов... щоб урятувати їх від лютої смерти... Жаль мене взяв... Кожуха дав і шапку... сам голісінькій лишився... А вони? (*Починає безпорадно плакати і знесилений схиляється на підлогу*).

Трощенко. А це... що за баб'ячі кумедії? Встань! Устань, тобі кажуть!

Іван зовсім знесилений ще дужче розпластується на підлозі. Трощенко лякається, гадаючи, що Іван помирає, і кричить, б'ючи в долоні, кличе варту.

Трощенко. Жавруче! Жавруче! (*Увіходить Жаврук і австріяк*). Це все якісь божевільні! Виведи його! Хай один австріяк одведе в арештантську! Гляди, щоб без народу й галасу! Чуєш? Мерщій!

Жаврук і австріяк виводять Івана, що ледве плентається, тихо плаче й стогне.

Марійка (*люто*). Замордували старого... ні за що, ні про що! Гірші за звірюку!

Трощенко. Що? Ти ще язиком ляскатимеш? Заступниця! Ти краще про себе подумай, щоб голова на плечах стирчала!

Марійка (*із зненавістю*). Про це й тобі, пане, подумати не завадить!

Трощенко (*сказившись*). Мовчи! Відповідай лише на мої запитання! Бач... Які ви всі розумні поробилися! Сміття!

Павза.

Начальник Варти, схвилювавшись, ходить по кімнаті. Потім спиняється й дивиться на Марійку. Марійка стежить за найменшим його рухом.

Трощенко (*намагаючись здаватися лагідним*). Слухай, дівко, мені тебе шкода! Дарма губиш себе! Ти... молода, гарна! Все життя ще далі. Розскажи все добром—зараз випущу.

Марійка. Я вже все сказала на допиті!

Трощенко. Ти брешеш! Ти затаїла про чамайдан з грішми. Де він?

Марійка. Не знаю... Не бачила! Це все панські вигадки, щоб грабувати людей!

Трощенко (*здивовано*). Що? Вигадки? Ти з глузду зсунулась, дівко! Мовчи! Я за ці слова у тюрязі тебе згною!

Марійка (*спокійно*). Лопнеш, пане, від злости, а правди не втаїш!

В цій хвилі хутко ввіходить Жаврук.

Жаврук. Начальник почти—з нагального приводу... Прохає допустити!

Трощенко (*лякаючись*). Що? Почти? Хай заходить! Швидче!

Хутко ввіходить начальник почти. Неохайний, одяг розхрістаний. Блідий, схвильований. У руках великий пакет. Із хвилювання не помічає, що збоку стоїть Марійка.

Нач. почти. Жах! Жах! Одержав депешу! Більшовики захопили Білопілля! Боже мій! Двадцять п'ять верстів відціля!... Отже над вечір тут будуть! Га?

Трощенко (*спантеличившись*). Що? Білопілля? Над вечір? Та не може бути!

Нач. почти. Факт! Ось депеша! (*Дає Трощенкові телеграму*).

Трощенко (*нашвидку перечитує папера очима, вжахнувшися*). А-а-а... Документи! Мої документи!.. (*Біжить до столу, ристься в паперах, рве, розпихає по кишенях*).

Нач. почти. У мене ваша почта. Із Винниці. Нате! (*Подає Трощенкові пакета*).

Трощенко. Та гетьте ви к бісу! З почтою вкупі! Чуєте? К бісу! Ослюк! (*Розпихає щось по кишенях, рве папери, кидає на підлогу*).

Начальник почти дивиться якусь хвилинку, як та сова, потім прожогом тікає. Трощенко підбігає до лави, риється серед речей, коштовніше пхає до кишень: ложки, чарки... Марійка стежить за ним зненавидливим, насмішкуватим поглядом. Злегка вголос усміхається.

Трощенко (*почувши сміх Марійчин, хутко обертається й зустрівається з її веселим поглядом*) А... а... Ти? Радієш, проклята більшовичка? Пануватимеш, кізячнице чортова? (*Підскакує, хапає її за руку, смикає*). Так не діждешся-ж ти цього! Здохнеш! (*Добуває з кобури револьвера*).

Марійка, дуже рвонувшися, звільняє руку свою, хапає з стола важке прес-пап'є і раніш, ніж

начальник Варти встиг націлитись у неї з револьверу, вона дає йому сильного удара по голові. Начальник Варти падає, випускає з рук револьвера. Марійка по-кошачому сягає до нього й хапає револьвера, підскакує до вікна й націляється на начальника Варти; той підводиться з підлоги.

Марійка (*шепоче гучно й зненависливо*). Ані руш, псино проклята! Ворухнись тільки... або писни! Уб'ю, як собаку! Ані руш! (*Рве лівою рукою раму, розчиняє вікно*). Напився крові нашої, панський наймите! Підлизень! Ані руш! (*Вилазить на підвіконня, націляється*). На, маєш подарунка від кізячниці за мужицькі сльози! (*Стріляє в начальника Варти й виплигує за вікно*).

Начальник Варти з криком падає. На постріл і крик біжить група переляканих австріяків із Жавруком.

ЗАВІСА.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА.

Та сама кімната, що й у третій дії. Де-які відміни в обстанові. Той самий письмовний стіл для голови Ревкому. Шафа з справами. Біля лави—стіл, де сидить звичайно Кузьма. Жаврук і тут за діловода, на своїому колишньому місці. На стінці плакати, портрети революційних діячів.

Біля стінки—великий червоний прапор.

Ранок. Весна. Двері на вулицю навстяж відчинено. Коли піднімається завіса, Василь-голова Ревкому-ходить по кімнаті й диктує Жаврукові. Кузьма сидить на лаві при столі, розбираючи папери.

Василь. ... «негайно розпочати засівати панські лани, а то буде голод»... Написано?

Жаврук. ... «голод»... Єсть!

Василь. Далі... Пункт п'ятий. «Забороняється ріжні грабіжництва, крадіжки, розбої. Провинників розстрілюватиметься на місці». Підкресли—«на місці»... Вже?

Жаврук. Єсть!

Василь. Пункт шостий: «наказується негайно знести до Ревкому усю зброю—рушниці, обрізи, кулемети, а також набої, бо зброя потрібна Радянській владі на захист від панів і поміщиків»... Скінчив? Підкресли—«від панів і поміщиків»...

Жаврук. Готово!

Василь. Пункт сьомий... Про що пак іще? (*Замислюється*). Ага, пиши: «наказується повідомляти Ревком про всякі банди й бандитів, що вони наважуються проти»... Ні, тут погано вийшло! Треба инакше! Дай сюди! Я сам допишу! (*Бере папера від Жаврука й іде до свого столу, береться до писання*).

Кузьма (*читає папери, весело*). Ловко! Василю, а що я тобі прочитаю? Наші вже під Шепетовкою. Здорово? Га? (*Сміється*).

Василь. Не заважай! Сам прочитаю потім...

Павза.

Василь Слухай, Жавруче! Ти зброю, що зносять, записуєш?

Жаврук. А як-же, товаришу. Все завожу до книги.

Василь. Гаразд! Так і треба.

До Ревкому заходить кільки селян. Галас.

Селянин. А хто з вас тут буде найстарший? Засідатель отой комітету?

Василь. Я, товаришу! Про що річ?

Селянин (*озираючи Василя здивованим поглядом*). Ти? Микифорівни син? Оксани? Василь?

Василь (*усміхаючись*). Так!

Серед селян радісне здивування. Шепочуться.

Селянин. Оце так так! Ну, так слухай, Василю! Ти не гніваєшся, що так зву? Та я-ж тебе отакісіньким (*Показує рукою над підлогою*) знав! Га?!

Василь (*сміється*). Звіть, товаришу, як хочете! Тільки... ніколи мені! Кажіть, в чім справа?

Селяни (*гуртом*). Справа єсть! Спитатись прийшли! Про сівбу!

Василь. Яку сівбу? На панських землях? Так засівайте!

Селянин. Та ні, не в тім річ! То—особе! А ми оце цукроварські... буряк ото для заводу сіяти. Прийшли спитаться—пустите ви завод, чи може—ні? Бо тепер саме пора буряк сіяти.

Василь (*упевнено*). Цукроварню пустимо невідмінно! Аби нам банди там всякі не перешкодили... Петлюрівські й инші...

Кузьма (*з-за столу*). Завод пустимо! І сумнитися тут нема чого!

Селянин. Так то воно так. Та тільки діло треба до пуття робити. Бо його посієш, а завод, дивись, і стоїть! От буряк і ні до чого!

Василь. Та ми, товариші, пустимо завод! Робітники вже сами біля ремонту заходилися. Ждемо грошей з Київа. Сійте сміливо буряк! Сійте!

Селянин. Не обдуриш?.. Бо він, той буряк...

Василь (*перепиняючи*). То царська влада вас обдурювала, а ми—робітники!

Селяни (*радісно*). А, бодай-же тебе! З своїм братом швидче й лекше справа йде! Чудасія! Ну, прощавай!.. Так ми... сіємо?

Василь. Сійте!.. Сійте!..

Селяни. Прощавай, свояче!

Селяни виходять. Василь радісно схвильований береться до роботи.

Василь. Який-же я радий, Кузьмо. Бачити, як починає зав'язуватись нове життя! Нашими руками!

Кузьма. Ну, ти того... Будували-ж завжди наші руки!

Василь. Так, але голови були-ж чужі! Ворогам ми будували! А тепер—лише для себе!

Чути гам, сміх, тупотня. Увіходить Марійка, з нею кільки дівчат. Вони всі навантажились рушницями, обрізами, пачками з набоями. Одна тягне навіть кулемета.

Марійка (*ще не виходилась як слід після хвороби, бліда, а тим часом обличчя спокійне, веселе*). Ось! Маєте! Двадцять штук і один кулемет! Ледве ми дотягли! Ух, заморилася... (*Сідає відпочити*).

Дівчата кладуть зброю на стіл перед Жавруком. Гам. Рух. До них підходить Кузьма.

Марійка (*сміючись*). Ну, й мороки-ж було! Інші не хотіли віддавати!

Дівчата. Я живосилом забрала!
Я в клуні найшла під соломою!
А мені сам виніс!

Рух. Гамір. Сміх.

Жаврук. Та тихше ви, сороки! Заважаете товаришеві голові працювати!

Кузьма. Ой, Жавруче, Жавруче! І завжди ти підслужуєшся! І всім підслужуєшся!

Марійка. Він, мов той віник,—всяку долівку мете!

Дівчата. Як цуцик: хто годує, тому й служить!

Регіт. Порух. Гам.

Жаврук (*образився*). Голод—не тітка! У мене—сім'я! Всяк-би, бувши мною...

До кімнати заходить кільки хлопців у салдатському, з червоними стьожками на грудях, на шапках. Вітаються з дівчатами. Гам. Порух.

Кузьма. Ну, товариші, годі жартувати! У нас є робота! Геть відціля!

Дівчата. Ідемо! Ідемо! Ідеш, Марійко?

Марійка. Я ще побуду. Мені треба з Василем побалакати. Ідіть! Я вас нажену!

Дівчата з галасом виходять.

Хлопці (*до дівчат*). Підождіть! І ми з вами! (*До Василя*). Зайшли спитати — коли рушаємо? Обридло без роботи сидіти. Поржавіли рушниці.

Василь (*усміхаючись*). Потерпіть, товариші. Ще нанюхаєтесь пороху аж-аж-аж. Стережете завода й села—хіба це не діло?

Хлопці. Кортить на фронт!

Кузьма. А тут хіба не фронт? Бандитів кругом, як тих тарганів. Та ще повилазять на літо з-під запічків. Ще буде тут з ними мороки!

Василь. Треба не тільки ворогів побити, а й нове... своє... збудувати. Треба засіяти поля - а то голод буде. Треба пустити завод.

Хлопці. Правда! Правильно!

Василь. А щоб так було—треба охорони! А тому, товариші, не пустуйте, а робіть своє діло!

Хлопці (*з ніяковости*). Та ми тільки так!

Та воно так!

Прощавайте!

Хлопці виходять. Лишаються: Василь, Кузьма, Марійка і Жаврук.

Марійка (*підходить до Василя*). А де Гаврило?

Василь (*усміхаючись*). Уже занудилась? Бач—яка! (*Серйозно*). Гаврило ще зранку поїхав у Жахів. Певно, скоро повернеться.

Марійка (*перелякано*). Сам?

Василь (*докірливо*). Е-е... Хіба можна так лякатися? Гаврило взяв із собою п'ятдесят хлопців.

Марійка (*заспокоївшись*). Ах, Василю! Одно... прокляті ввижаються! З тюрми не можу їх забути! Як згадаю—злість мене душить!

Василь (*сміючись*). Ну, та й злюща ти! Це—добре!

Марійка. Чому «добре»?

Василь. А тому, що злість наша свята. Коли вона, звичайно, не за себе, а за всіх!

Павза.

Василь (*серйозно*). Скажи направду, Марійко, ти тоді... на Вахрамієва... зо-зла хлопців нацькувала? За поневіряння віддячила? За своє поневіряння?

Марійка. За своє!

Василь. От оце й погано. Ми—бідаки, трудящі—одна сім'я. І боротися, і мститися повинні вкупі.

Марійка. Тепер і я це знаю, Василю. А тоді... я не дуже багато тямила. З собою самою жила, серед сліз та мук життя своє зносила й знала лише одно—палає в мені зненависть жагуча до панського кодла, не дає спокою! І тільки в тюрмі озирнулась я навкруги! (*Здригаючись*). Ох, якби-ж ти був бачив! Збили нас у купу—старих і малих. На муки брали, били... за панське добро душу вимотували... (*Тихо, повагом*). І через муки всі ті в мене наче полуда з очей спала. Тепер я знаю: всі ми—одно. Що наше—те й моє.

Василь (*задумливо*). Та-ак. Життя нашого брата на розум наведе. Як людина сама собі, то завжди може помилитися. А коли всі будемо вкупі—помилок не буде...

Павза.

Василь. Згадав! Давно хочу спитати, та одно забуваю. З якої причини Олена виказала на тебе? Адже вона—подруга твоя і сама батрачка?!

Марійка (*усміхаючись*). Також... за образи віддячила. З ревнощів до Гаврила. Помститись хотіла! А де вона? Я її щось давно не бачила.

Василь. Та вона-ж у тюрмі! Заарештували за зрадництво. Послали ми її до Білопільської тюрми.

Марійка (*схвильовано*). Олену? В тюрму? (*Кричить*). Випустіть її! Зараз випустіть!

Василь. Та тихше ти! Чого розрепетувалася, як та баба? Ти-ж не дома! Хоч-би посоромилась!

Марійка (*опанувавши себе*). Василю, визволь її! Вона-ж із ревнощів... Вона-ж, дурна, мстилась!

Василь. Так їй і треба! Хай на своїх не виказує! За діло Гаврило заарештував!

Марійка (*скам'янівши*). Гаврило? Олену? (*Прожогом повертається й виходить*).

Василь (*спантеличено*). Чув, Кузьмо? Га? Тьху! Бабу не розбереш! Така, здається, тямовита, а, глянь, що викомарює!

Кузьма. Тут, брате.. не-аби-яка справа. Розшолопати треба, друзяко! Та-ж Гаврило той з Оленою... жив!

Василь. Ну й що-ж?! Коли зрадниця... так їй і в зуби дивитися, чи що?

Павза.

Василь пише; дописавши, несе папера Жаврукові.

Василь. На!.. перепиши... так.. горобцями, великими літерами. Штук із п'ятдесят треба... А потім накажи порозклеювати.

Жаврук. Добре!

Василь. На завтра, на неділю, згадай на сходини! Справи єсть. А поки-що—піду... Швидко повернувся! (*Виходить*).

Жаврук (*до Кузьми*). Вже й не рано. А я ще не обідав. Піду та заразом і про сходини повідомлю.

Кузьма. До пуття сказав! Піду й я пообідаю! (*Складає папери*).

Жаврук (*у вікно*). Іване! Дядьку Йване!

Чути з двору: «Зараз! Зараз!» Увіходить Іван, хворий, старий, ледве ходить, часто береться за правий бік, і тоді його обличчя перекручується з болю.

Кузьма. Вже йдемо, дідусю! Постережіть тут! Поприбирайте! Я скоро й повернуся!

Іван (*добродушно*). Іди... Йди! Не навчай! Не первина!

Кузьма й Жаврук виходять. Іван вовтузиться біля столів, прибирає, підмітає й т. инш. Увіходять два робітники, а в дверях з'являється Микифорівна з кошиком.

Робітник. Де голова Ревкому? Товариш Василь!

Іван. А я знаю! Пішов! Хутко, мабуть, і повернеться!

Робітник. Так от що: перекажіть йому, що завтра о дванадцятій годині на заводі загальні збори робітників... З приводу того... відкриття... Щоб прийшов невідмінно. Так і скажіть!

Іван. Добре! Не турбуйся! Так і перекажу!

Робітники. Прощавайте! (*Виходять*).

Іван (*до Микифорівни*). Чого стала? Заходь!

Микифорівна. Думала... чужі. Нема Василя? А я йому обід принесла. Знову не ївши цілісінький день! (*Розпаковує кошика*).

Іван (*прибирає кімнату*). Що йому станеться? Хлопець, мов той дуб молодий! Аби печінок йому не поодбивали! (*Хватається за бік*).

Микифорівна. А! Дав тобі господь печінки... Теж!

Іван. Та-ак! Печінки! Коли-б та не бараняча моя голова! (*Задумався*). Мені пана свого... тоді... цокнуть-би по голові! А я... замісць... «на кожуха та шапку!»... От тобі й печінки! Поодбивали в тюрмі, анахтеми, а мені й скигли тепер.

Микифорівна (*побачила когось в вікно, кличе*). Степане! Степане! А йди-но сюди! (*До Івана*). Зовсім хлопець розквасився!

Несміливо увіходить Степан. Змарнів, похнюпився. Боязко озирається.

Степан. Здорові були, Оксано Микифорівно! Здорові були, Йване Микифоровичу! (*Уклоняється*).

Микифорівна. Іди, йди! Сідай! (*Садовить Степана, сідає біля нього*). Чом до нас не ходиш? Мабуть на Марійку все сердишся?

Степан (*сумно*). На Марійку? Ні, я простив. (*Вагаючись*). Мама не пускають. Не велять знатися.

Микифорівна (*образливо*). Бач яка! А чого-ж то ми такі ненависні?

Степан. Гніваються вони... за землю. Забрали більшовики. А про мене—хай беруть. Все одно!

Павза.

Степан (*болізно*). Скажіть мені, Оксано Микифорівно! Як матір прохаю... правду!

Микифорівна. Ну, кажи!

Степан (*через силу*). Марійка... живе... з Гаврилом?

Микифорівна сумно хитає головою; мовляв—«так».

Степан (*перелякано*). Не вінчана?

Микифорівна сумно зітхає, наче соромлячись.

Степан (*хвилюючись*). Чого-ж він не побереться з нею? Соромить по всій околиці!

Микифорівна. І я-ж кажу! Не слухають. Не хочуть вінчатися... Мода в них така. Кажуть: поки кохаємо одно одного, нам попа не треба, а як розійдемось, то й поготів! Отак-о... сміються з мене!

Степан. Ой, сорому того скільки! Покине він її, покине! Тому й не жениться!

Микифорівна. Та й я кажу! А вона сміється. Не слухається матері!

Іван. І добре роблять! Вони молоді... все тепер знають. А ми... ми старі, дурні! О-то!

Микифорівна. А чого-ж то ми дурні?

Іван. Еге, дурні і єсть! От я наприклад... Мені-б пана свого тоді... цокнути по голові!..

Микифорівна (*перепиняючи*). Пана твого бог покарає!

Іван (*сміється*). Е-ге-ге! Держи кишеню!.. богу, бач... хм... там діло! Мабуть, такий, як і я... ні до чого! Може, і йому печінки поодбивано?

Микифорівна (*плює, затуляє вуха*). Тьху! Ой, не кажи, не блюзни! Доведете ви мене до гріха... до пекла! Образи повикидали, все перевернули... І ти ще, старе падло, на бога скавчатимеш, як той пес на місяця.

Чути—хтось іде. Увіходить Кузьма.

Микифорівна. Ох, забалакалась я з тобою! Ходімо, Степанку! Поговоримо йдучи! Ходім! (*До Івана*). Не забудь-же Василя нагодувати! (*Микифорівна з Степаном виходять*).

Іван (*діловито*). Приходили тутечки з заводу... робітники оті. Веліли неодмінно Василеві завтра на заводі бути... о дванадцятій. Збори... про завод говоритимуть.

Кузьма. Гаразд... я перекажу! (*Сідає до столу, виймає папери*).

Іван збирає сміття, становить на стіл обід Василеві й виходить.

Знадвору раптом чути гам, крики. Хтось біжить, когось хватають. Кричить кільки голосів, вигуки, тупотня. Увіходить задиханий Гаврило. Він хвилюється, за поясом, з обох боків, по кобурі. Знервований.

Гаврило. Де Василь?

Кузьма. Скоро прийде!

Гаврило. Розумієш, їдимо ми з Жахова... Тільки-но в'їхали ми в лісок, коли це на нас... бах! бах! бах! Ну, ми не злякалися... навздогін! Виявилося—ватага бандитів, чоловіка в двадцятеро. Чотирьох ухекали, а одного—живцем... Притягли сюди! Єсть «язик». Зараз довідаємось, у чім справа! (*Підходить до дверей, кричить*). Ведіть його сюди!

Салдати приводять бандита. Він високий, молодий парняга. Безвусий, круглопикий, румяний. Від страху одурів.

Гаврило (*дивиться із зненавистю*). У-у, сукин син! (*Гостро*). Ближче, ближче до мене! (*Бандит смертельно*

перелякався, салдати підштовхують його до Гаврила). Ну, твоє життя—у твоїх руках! Скажеш правду—пущу на всі чотирі! А збрешеш, або втаїш щонебудь—здохнеш, як собака під тином! Второпав? Кажи! Хто ти? Відкіля? Що в лісі робили? Хто з тобою був? Ну, раз...

Бандит (*тремтить з переляку*). Я... я... краснівський...

Гаврило. А ті, що були з тобою?

Бандит. Н-не з... знаю... (*Гаврило зривається на ноги, бандит жахається*). Із... Жахова! Із... Покровського!.. (*Падає в ноги Гаврилові*). Не вбивайте! Добродію!

Гаврило. Встань, сукин син! Душа твоя—собача! «Добродію!» Бач! «Товариші» ми тут! Я тобі покажу «добродія»! Кажи! Скільки вас було? Що в лісі робили?

Бандит (*голос йому вривається*). Нас було двадцять п'ять чоловіка.

Гаврило. Що в лісі робили?

Бандит (*мовчить*).

Гаврило. Не скажеш, собако? (*Б'є його по обличчю*). Кажи! А то вб'ю тут на місці! (*Замахується*).

Бандит (*язик йому заплітається*). Х... х... х... хо... дили... н... н... на... р... роз... з... від... к... ки...

Гаврило (*підводячись*). На розвідки? (*З притиском*). Хто послав?

Бандит мовчить. Гаврило гострим рухом вихоплює револьвера, підносить його бандитові до лоба. Бандит знову падає навколюшки.

Бандит (*ридаючи*). Не вбивай! Не вбивай! Все скажу! Все! Не вбивай! (*Хапає Гаврила за ноги*).

Гаврило (*оскаженіло, хрипко*). Говори! Говори! Уб'ю!

Бандит (*з підлоги, поспішає сказати, плаче*). У Краснівському лісі наш загін... гайдамаків... петлюрівців... тисяча душ... Послали нас на розвідки, на Жахів. Хочуть іти на Жахів.

Гаврило (*зразу охолов, знову сідає*). Коли збираються йти?

Бандит. Часу ще не призначили.

Гаврило. Хто отаман у загоні?

Бандит. Батько Демидів.

Павза.

Гаврило. Встань! Ну, а до нас... до нас збираються?

Бандит. Так! На завод і на село. Після Жахова.

Гаврило. Розвідку в наше село посилали?

Бандит. Як ми виходили, то ще ні... А тепер не знаю.

Гаврило замислюється. Бандит дивиться на його суворе обличчя і, ридаючи, починає благати.

Бандит. Я все чисто сказав! Істиний бог! Ось тобі хрест! Не губи! Не губи!

Гаврило (*серйозно, спокійно*). Зараз тебе одведуть у тюрму. Ми перевіримо, що ти сказав. Коли— правду, пущу, як і обіцяв. А як збрехав—пропадеш! (*До салдатів*). Товариші! Одведіть його в арештантську. Не кривдити його! Годувати... і... ані слова про те, що тут чули!

Бандит (*радісно*). Я правду сказав! Правду!

Салдати виводять бандита.

Кузьма. Ну, а тепер?

Гаврило. Треба негайно їхати до міста й вимагати допомоги. Тоді підемо на краснівський ліс і знищимо банду. Кого до міста послати?

Кузьма. Я поїду!

Гаврило. Гаразд! Бери з собою Клима! Не забудь ручної бомби, на всяк випадок!

Кузьма. Добре, візьму! А Клима мені не треба. Я—сам! (*Швидко складає папери на столі й озброюється*).

Гаврило. Тільки хутко! Сідай на вороного. Вимагай салдатів як-найбільше. До ранку ти мусиш з загоном бути тут!

Кузьма. Добре! Ти будеш тут увесь час?

Гаврило. Так ..

Кузьма виходить. Гаврило лишається сам. Стоїть якусь хвилинку задумливий, а потім підходить до дверей, кличе салдата.

Гаврило (*на дверях*). Товаришу! Знайди мені зараз товариша Василя, голову Ревкому. Знаєш?

Салдат. А як-же! Знаю! Зараз! (*Іде*).

Гаврило підходить до столу, де лежать рушниці й пачки набоїв. Він обдивляється рушниці й заряжає. Увіходить Марійка. Вона сувора.

Гаврило (*не кидаючи роботи*). А, Мариню! Іди сюди, помагай заряжати! Ти-ж не гірше за салдата вмієш!

Марійка (*не ружаючись із місця*). Гаврило!

Гаврило (*стурбовано підходить, обнімає*). Що тобі сталося, моя люба?

Марійка (*твердо*). Негайно визволь із тюрми Олену!

Гаврило. Олену? Та вона-ж зрадниця! Таких убивати треба!

Марійка. Ні, вона не зрадниця! Вона лише... дурна... нещасна... і... і... кохає тебе!

Гаврило (*здивувався, догадавшися*). Мариню, ти думаєш... вона зо-зла на тебе? З ревнощів?

Марійка. Так!

Гаврило (*хвилюючись*). Та це все одно! Вона— викажчиця!

Марійка. Ні, вона ані слова ні про тебе, ні про Василя не сказала. Вона... з наших... Визволь її!

Гаврило. Ні, не можу! Не проси! Коли вона така слаба, що з ревнощів на товариша виказує... Вона може ще біди накоїти!

Марійка. Згадай, Гавриле! Ти кохався з нею! Вона... твоєю дружиною була!

Гаврило. Не можу, хоч-би мати рідна! Не проси! Вона ворогам на товаришів писала. Я й документа маю—Жаврук дав. Не проси! Не можу! Революція дорожча над усе!

Марійка (*задумливо питає*). Дорожча над кохання?

Гаврило. Так, так.

Марійка (*повагом*). Дорожча над життя?

Гаврило (*твердо*). Так.

Павза.

Марійка (*після де-якого вагання, тихо, з усмішкою, любо*). А ти... своє-б життя віддав?

Гаврило (*докірливо*). Мариню! І ти ще питаєш? Я-ж що-день на смерть іду!

Марійка (*твердо*). Твоя правда, Гавриле! (*Дивиться на нього захоплено, горда з нього*). Ти... сокіл мій! Сміливий й дужий, За те і люблю. (*Обнімає Гаврила*).

Гаврило (*зворушився*). А ти... моя соколиха. Разом за волю! На життя й на смерть!

Марійка (*урочисто*). На життя й на смерть!

Стоять тихо, обнявшися. На сцені трохи посутеніло.

Гаврило (*очутившись*). Ну, до роботи, Мариню! (*Іде до столу*). Іди, помагай! А тим часом я тобі щось розскажу...

Увіходять хутко Василь і Клим.

Василь. По що кликав? Чи не трапилося чого? У Жахові?

Гаврило. Поки ще нічого не трапилося. Привіз я із Жахова «язика», допитував.

Увіходить запиханий червоний розвідчик.

Черв. розв. Товаришу командире! Єсть секретні відомості.

Гаврило. Кажи, всі свої!

Черв. розв. У краснівському лісі велика банда петлюрівців... отамана Демидова. Наміряються

вночі йти на завод і на село. Не знають нашої сили й вислали розвідку.

Гаврило. Скільки їх?

Черв. розв. Десятеро хлопців. Як стемніє, зайдуть у село.

Гаврило. На конях чи пішки?

Черв. розв. Пішки! Передягнені за селян. Ідуть краснівським шляхом.

Павза.

Гаврило. Про банду вже знав від «язика»— я привіз із Жахова. Кузьма поїхав до міста по допомогу. (*До розвідчика*). Біжи, взнавай! Нікому ані-же! Як що... донось сюди!

Розвідчик хутко виходить.

Василь. Що-ж його робити? Допомога з міста прийде найшвидче так це вранці, а вони нас уночі виріжуть.

Марійка. А боронитися?

Гаврило. Їх багато... більше за тисячу! А в нас і п'ятсот нема.

Марійка (*жахаючись*). Це-ж вони зруйнують завод і село. Всіх нас виб'ють!

Гаврило. Треба зацупити їхніх розвідчиків. Затримати наступ до ранку. А вранці... як прийде підмога... ми сами на них підемо.

Клим. А як зацупити?

Марійка (*гостро*). Вистрілять усіх і капут!

Гаврило. Не можна! Завжди один якось вислизне. Треба тихо, без галасу.

Павза.

Василь. Я надумав: треба заманити їх куди-небудь, напоїти, а потім і знищити!

Клим. Ну, а коли вони підуть роздробом?

Василь. До села йтимуть укупі. Треба їх за селом стріти.

Клим. А справді! Ну, а як заманити?

Гаврило. Я все думаю—як? Хлопець не піддурить. Догадаються та й уб'ють. Треба бабу.

Марійка здрігається. Зразу вся—як туга струна.

Клим (*радісно*). Єсть! Салдатка Дунька! Вона гуляща, питуща і... гарна.

Василь. Таке! Таке! П'янюгу оту? Нап'ється і все гамузом виплеще. Тут треба певної людини.

Тиша. Марійка раптом зірвалася з місця, стала в глибокій задумі. Потім підводить голову, зиркнула на всіх ясним поглядом. На обличчі—рішучість і вираз якогось екстазу.

Марійка (*дзвінким голосом*). Я заманю.

Всі здрігаються.

Марійка (*владно, екстатично*). Я заманю. Приведу їх, як тих баранів до різні. Я упою їх. А ви... їх уб'єте!

Гаврило. Маринo! Що ти балакаєш! Їх десятеро бандитів. Загубиш себе і справі не допоможеш.

Марійка. Шкода слів! Сказала—я заманю! Наготуйте лишень горілки як-найбільше. І скажіть, куди заманити?

Гаврило (*надмірно хвилюючись*). Ні, ні! Не можу згодитись. Це... послати на певну смерть!

Марійка. Нікому, опріч мене!

Василь (*серйозно*). Мариню! Ти знаєш, на що йдеш? Вони... вимучать тебе, розшарпають.

Марійка. Знаю, Василю! Пропаду я сама, а за те врятую вас усіх... завод і село. (*Сміливо*). А, може, й сама врятуюся. Хто знає?

Гаврило. Ні! Ні! Не кажи! Мені краще самому на смерть іти! Я не можу тебе пустити.

Марійка (*ясно, спокійно*). Гавриле! Пригадай, що ти мені допіру сказав. (*Виразно, урочисто*). «Революція—дорожча над усе».

Павза.

Василь. Правда, Марійко!

Гаврило (*у голосі біль і твердість*). Іди! Замани!

Марійка стоїть бліда, екстатична і дужа. Василь, Гаврило і Клим дивляться на ню якось болізно—захоплено. Насувається темрява.

ЗАВІСА.

ДІЯ П'ЯТА.

Середина селянської хати. З правого кутка висовується наперед «руська» піч. Від цієї печи, вздовж усієї кімнати, до противної стіни, переп'ято рожеву ситцеву завісину, з розрізкою посередині. У правій стіні, ближче до авансцени, двері в сіни й відтіля на вулицю. Посередині, при авансцені, довгий дерев'яний стіл, біля нього дзиґлик; упродовж стіни—лава.

Ніч. На стіні висить гасничка, добре освітлюючи кімнату. Коли піднімається завіса, 1-й бандит сидить на дзиґликові, окремо, біля столу. На лаві поруч, обличчям до публіки, сидять 2-й і 3-й бандити. На долівці, біля печи й завісини в найнезграбніших позах лежать п'яні бандити. Під час усієї дії коли-не-коли вириваєтся їхнє п'яне хропіння, присвистування, харчання, мимрииння. На столі, перед 1-м бандитом, стоїть велика пляшка з горілкою. 1-й бандит п'є, але ще майже тверезий. Він суворий, похмурий. 2-й і 3-й бандити дуже на підпитку, але ще трохи тямлять. На столі стоять пляшки, чарки, битий посуд, недоїдки, огірки.

Ще до того, як піднімається завіса, два п'яні бандити ревуть дикими голосами ріжних пісень. Мелодії нема, а єсть якась жахлива какофонія.

Піднімається завіса. Бандити співають разом.

2-й бандит (*співає перервисто, дико, часто гикає*).

Наша мати—нічка темна...
Наша жінка—шабля гостра...

3-й бандит (*співає, викривляючи обличчя, розмахуючи руками*).

Сруль на гильці качається;
Все ногами—дриґ, дриґ...
Язик йому мотається:
Іздихає жид, жид.

3-й бандит (*перепиняє співи, дико регочеться. Потім, наче наспівуючи когось, кричить*). Тюгу-у його, тю-а! Держи! Тю-а-ля-ля-ля-а... (*Регочеться*). От так чудасія, матері його в зуби... Іду якось я з Процьком, а назустріч жидівочка біжить... патлі розпустила, а пузо... як барабан... Уздріла нас... та як заєць і прищулилась. А Процько... як штриконе її багнетом, а вона —«вай-вай-вай»... (*Регочеться*). А жиденя з пуза й вискочило! (*Регочеться*). Процьку, Процьку! (*Штовкає 2-го бандита, що дико кричить*). Чуєш, ти, сукин син, молодця! Справжня акушорка... (*Сміється*). Я тебе люблю! От... (*Лізе цілуватися*).

2-й бандит (*дуже п'яний*). Всіх жидів і більшовиків... Повирізую... Так. Жидів і кацапів. За самостійну. Сла-а-ва...

3-й бандит (*в'язне*). Процьку! Процьку! Ти— акушорка! Дай обніму. Дай. Матері твоїй...

2-й бандит (*вискирився*). Не руш, кажу! Не руш! Я... начхать. Піду до дому. Оженюся з... Оришкою... Куплю хату і... ліжко. От-т... Золоте ліжко. (*Репетує—співає*).

По коліна зайду я у кров,
Зате ліжко куплю золоте,
І віддам я його за любов...

3-й бандит. Брешеш, не купиш! Брешеш!

2-й бандит (*сердиться*). К-к-куп-плю!.. З-золот-те!.. От!.. К-куп-плю!.. От!.. (*Вовтузиться, щось намагаючись витягти з пазухи*).

3-й бандит (*кричить*). Брешеш! Брешеш! Брешеш!

2-й бандит. К-к-куп-п-лю. З-з-зо-ло-те. От! (*Витягає з пазухи кисета, а в ньому повно, мабуть, золота. Кричить*). От-т. Тепер мені... начхать... (*Широко розмахнув рукою*). Наплювать... на... всіх. Всіх... і на... тебе і... на Петлюру...

1-й бандит (*побачив кисета з грішми, блиснув зо-зла жажерливими очима, люто*). Ага, ось воно де в тебе? (*Стукає кулаком об стіл*). Зараз віддай мої вуха. Мої вуха. Тобі—пальці, а вуха—мої. Віддай—зараз!

2-й бандит (*трохи очумавшись із переляку*). Т-та я... не... брав. То Троцько відрізав, а я... я... Процько. Серги у Троцька.

1-й бандит. Я тобі, собача мордо, дам «Троцька»! Віддай, кажу... Моя жидівка була! Я її впіймав! А ти, собачий сину, відрізав. Віддай... А то... (*Вихопив із халяви ножа*). Я тобі... так... відріжу. (*Замахується ножем*).

2-й бандит (*злякано*). Т-та на... на... чортяка... сатана болотяна. (*Викидає з кисета пару великих старовинних серьог з камінцями*). На! Подавись! (*1-й бандит роздивляється на серги, вдоволений*). Дарма тільки... їх чистив... сатана!

1-й бандит (*ховаючи серги в кишеню*). Мовчи! Не цвірінькай! Знатимеш удруге... як моє брати. Так-то...

2-й бандит ховає кисета за пазуху, скоса поглядаючи на 1-го бандита. Замовк, якусь хвилинку він сумний. Потім, наче з розпачу, жадібно п'є чарку по чарці.

3-й бандит (*зовсім п'яний, голова падає на стіл, руки й ноги теліпаються. Пробує щось сказати і зненацька, напруживши́сь, реве*). Сла-а-а-ва! Пет... пет... лю... ра! (*Падає з лави на долівку, повзе по долівці, щось мимрить, примощується біля найближчого лежачого бандита. Де-який час іще чути його п'яне мимрення*).

2-й бандит, поклавши голову на руки, ніби закуняв біля столу.

1-й бандит, сумний і нахмурений, сидить кінець столу; перед ним чарка.

Раптом із-за завісини чути здавлений стогін і крик Марійки: «Пусти душогубе, пусти!» Чути боротьбу... Чийсь п'яний сміх... Марійка виходить із-за завісини. Вона смертельно-бліда, волосся розпатлане. Скрізь пошарпаний одяг, де-не-де видно голе тіло. Губи розпухли, закрівавлені... На шиї, на грудях видно подряпане, смуги наче від зубів. Нервово блищать очі, великі, моторошні на смертельно-блідому обличчю...

Марійка спиняється біля завісини й тихо, мов тінь, посувається до дверей.

1-й бандит (*підводить голову*) Ну, годі! Піду в ліс! Пропадайте тут. Відчухрає вас батько. (*Підводиться, лишаючи ножа на столі. Побачив Марійку*). А-а! Ти, шлюхо патлата? Куди йдеш? Нас сюди завела, блядюго! З роботи збила! А сама тепер навтіки? Не йди, кажу!

Марійка. Що тобі з перепою приверзлося? Куди я піду... такої темної ночи... з своєї хати?

1-й бандит (*зираючи її*). Ич, красуня! Чого дивишся, мов кіт на мишу? Не до вподоби я,

мабуть? Хо-хо-хо... А мені... до вподоби! Так! А ти все мусиш терпіти... бо... шлюха! Ну, йди, поцілуй мене.

Марійка стоїть непорушно. Вся—зненависть.

1-й бандит. Кому я кажу?! (*Смикає її за руку*). Цілуй, говорю! А то... не так тобі губи твої заквітчаю! Ну!

Марійка (*штучно сміючись*). Ах, та й який-же бо ти! Сердитий! Ну, от... поцілую. Дивись! (*Цілує його в щоку*).

1-й бандит. Ух-х! Мов гадюка вкусила. Люблю таких. Ну, чортова лялька, сідай! (*Сідає на лаву й тягне Марійку сісти поруч, йому заважає 2-й бандит. Садонувши плечем, 1-й бандит зіпхнув 2-го бандита на долівку, а той, п'яний до непритомности, так і лишився на долівці, біля столу*). Сідай! Так! (*Наливає дві чарки*). Пий! (*П'є й не бачить, як Марійка лле свою горілку під стіл*). Тьху... не горілка, а вода. Не пекуча зовсім.

Марійка. Оце, дивись який! Та вона-ж, як той огонь! Так і біжить по жилах!

1-й бандит. Що бабі—огонь, те мужикові—вода. А мені треба спирту. Горілка мене не бере. (*Замислюється*).

Марійка дивиться на нього і тихо по столу посуває свою руку до ножа. Бандит раптом підводить голову і, стявшися з Марійчиним поглядом, щось наче вгадав у ньому своїм задурманеним мозоком.

1-й бандит (*схопивши ножа*). Ти куди? Га? Думала, я п'яний? (*Хапає її одною рукою, а другою—держить ножа на поготові*). Кажи, що надумала? Га?

Марійка (*вдає, ніби нічого не розуміє, здивованим голосом*). Ой, чого ти? Пусти! Я... (*Позіхає*). Спати хочу. Жду, поки ляжеш зо мною.

1-й бандит. Брешеш, стерво! Я бачив... зараз... На віщо ножа хотіла зцапати? Га?

Марійка. Ножа? Якого ножа? Що тобі привернулося? Навіщо мені твій ніж? Я... я... попестити руку твою хотіла. Так! От! (*Пестить руку йому*). Жаль мене до тебе взяв.

1-й бандит (*ще не йнучи віри*). А не брешеш, чортова поганка? Може, ти, того... більшовичка? Га? Або жидівка?

Марійка (*залилась реготом*). Ой, ой! Ха... ха... ха... От чудасія! Я? Ха... ха... ха... Я—більшовичка? Та я... справжнісінька гайдамачка. Грабую і ріжу... І стріляти вмію. Хочеш, зараз покажу. Дай пістоля!

1-й бандит (*піддаючись*). А ну, перехристись.

Марійка (*хреститься*). На! За отця і сина, і святого духа. Хочеш, і «отче-наша» прокажу!

1-й бандит (*сміється*). Ох... і завзята-ж ти! Добра була-б бандитка. (*Сідає*).

Марійка (*пригортаючись*). Як тебе звати? Скажи!

1-й бандит (*заспокоєний*). Миколою... Так і зви!

Марійка. Лягай спати, Миколочко. Я... (*Позіхає*)... ой, і спати-ж хочу аж-аж-аж...

1-й бандит (*розкис від пестощів і з горілки*). Ах, дівко, дівко! (*П'є*). Не можу я спати. П'ю! П'ю!

Горілкою та кров'ю нудьгу заливаю! А скільки я народу вирізав... і не злічиш! (*Ич*). Смокче отут під серцем, пече мене туга люта! (*Кричить з тваринного жаху*). Ой... ой... Ти знаєш, що я скоро пропаду? Гнюсь! Живий гнюсь! Їсть мене черва! От... глянь! (*Розпанахав груди, на них скрізь глибокі шрамові виразки*). Пропадаю... пранці!..

Марійка з жахом і огидою відскакує. Бандит дивиться на неї тупим злим поглядом.

Марійка. О, лиходій проклятий!

1-й бандит. Ич, ізлякалася? (*Дико регочеться*). Жити захотілося? Тепер уже не поцілуєш? Хо... хо... хо... (*Злорадо*). Пропало! Згинеш, як і я! (*Дико кричить*). Не хочу, щоб жили, коли я здохну.. Всіх переколошкаю... Всіх позаражаю. От, піду, приведу наших хлопців! (*Підводиться*).

Марійка (*ненависливо*). Не підеш, псино паршива! Нікуди не підеш. Тут будеш!

1-й бандит. Що? Не піду? (*Злісно*). Хто мене не пустить? Ти, чи що, шкуро?

Марійка. Так! Я! Я! Досить ти крови напився! Тепер сам здихай!

1-й бандит. Мовчи, падло! Голову розтрощу! Як жабу розчавлю!

Марійка. Плюю я на твою силу. Згинеш зараз, як собака.

1-й бандит. Що? (*Хапає Марійку за руку*). Говори, проклята, що надумала? Уб'ю!

Марійка (*з силою*). Пусти, лиходію! (*Вириває руку*). Не боюся я... смерти... після вас, поганих! Убивай! Але й тебе чекає кара! Душогуб!..

1-й бандит (*про щось догадується, з жаху метнувся до Марійки*). Кажи! Ти... ти... навмисне нас сюди завела? Га?

Марійка (*бурхливо*). Завела! (*Сміється*). Як баранів у різницю! Згиньте, прокляті! Ось, дивись! (*Хутко підносить до рота свищика й пронизливо зумовлено свистить двічі*).

Бандит з криком—«згинь, більшовичко!—пиряє Марійку ножем у бік. Марійка з стогоном падає. Бандит тікає до дверей. А в цій хвилі в кімнату вбігає душ 20 хлопців з Гаврилом і Василем на чолі. Бандит, відскочивши від дверей, наводить револьвера, стріляє, не влучає. Марійка, напруживши останню силу, на долівці, хватає ззаду бандита за ногу. Бандит спіткнувся, на нього насідає кільки хлопців.

Хлопці. Засипались, злодюги?!

П'яне падло!

Гаврило (*здавив горло першому бандитові*). А... га... га... Згинь, шибенику!

1-й бандит харчить, тіпається, зтихає. Гаврило розчепив пальці. Труп бандита падає на долівку.

Василь. Всіх перев'язати, глотки позатикати і в сарай.

Гаврило. Марійко, люба моя, кохана. (*Бере Марійку на руки, обережно несе до столу, одним махом скинув усе зі столу, на долівку, кладе Марійку, кричить*). Товариші! Фельдшера швидче! Приведіть! Швидче! (*Придержує Марійку*).

Голоси. Зараз! Зараз! (*Де-хто з хлопців вибігає з хати*).

Тим часом п'яних бандитів перев'язують, затикають їм роти й мерщій виносять із хати. Гам, п'яні вигуки, стогін.

Марійка (*пробуючи підвестися, балакає через силу, важко дихає*). Всіх... всіх... знищити. Поки жива. Мерщій.

Гаврило. Не балакай, Марійко. Лежи тихенько. Не житимуть оті лиходії на світі. Не житимуть.

Знадвору чути кільки глухих пострілів. Один по одному.

Гаврило. Чуєш, Мариню? Чуєш? Лежи спокійненько.

Клим (*швидко увіходячи*). Готово! Куди трупи подіти?

Голоси хлопців (*злісно*). Спалити їх!
Собакам викинути!
По полю розшарпати!

Василь. Закопати як-найглибше в сараї! Зараз! (*Клим виходить*).

Тим часом до хати набивається народу. Салдати, селяни, жінки. Тихий гомін, рух. Раптом з вулиці чути жіночий крик, голосіння. З плачем убігає Микифорівна. Натовп перед нею розступається.

Микифорівна (*метнувшися до Марійки*). Ох, горенько моє! Доню моя! Ріднесенька моя! (*Істерично корчиться біля Марійчиних ніг*).

Марійка (*через силу, ледве-ледве*). Не треба... мамо. Не треба.

Василь (*відриває матір, одводить*). Не хвилюйте. Зараз фельдшер прийде... може, врятуємо.

Микифорівна (*ридаючи*). Одна... в мене... Горенько моє... горе!

Голоси з натовпу. Село врятувала.

Тихий гомін, порух. Де-хто з дівчат плаче. Людей повно. В цій хвилі з сіней через двері чути викрик Кузьми: «Дайте пройти, товариші! Дайте пройти»! Хутко ввіходить Кузьма. Він напружений, веселий. Всі дивляться на нього. Марійка хоче підвестися.

Кузьма (*не бачить ще Марійки*). Де Гаврило, командир загону?

Гаврило (*Очутився в головах у Марійки, твердо*). Я—тут.

Кузьма (*простягає руку до Гаврила*). Прийшов загін. (*Уперше мову, побачивши Марійку, злякано*). Що трапилося?

Гаврило. Довідаєшся потім. Кажи про діло. Скільки?

Кузьма. По-над тисячу. Де поставити?

Василь. Біля Ревкому.

Кузьма. Коли рушаємо?

Гаврило. (*твердо*). Зараз!

Марійка крикнула, підводиться на руках у Гаврила.

Гаврило (*до Кузьми*). Іди, давай сигнала. Всіх збери біля Ревкому. Я зараз прийду. Негайно рушаємо!

Кузьма (*весело*). Це добре! (*Хутко виходить*).

Голоси з натовпу. Хто? Куди? Чого?
Який загін?
Звідкіля загін?
Куди вирушають?

Василь. Товариші, тихше! Не турбуйтеся. Все гаразд!

Голоси з натовпу. Добре «гаразд»!
Гайдамаки на носі!
Дівчину зарізали!

Василь. Розженемо бандитів. Нам нема вже чого страхатися. Прийшла з міста підпомога.

В цій хвилі за вікном засурмили військові роги. Бадьорі, рвучкі звуки кличуть до життя, на боротьбу. Чути невгамовний рух, тупотіння, вигуки, молоді та веселі голоси. Почувається, що там, вулицями, іде дуже, бадьоре, молоде життя.

Перші звукв рогів ніби оживляють Марійку. Бадьорим сильним рухом вона підвелась і сіла, її піддержують Гаврило й Микифорівна. Обличчя горить нервовим блиском. Вона важко, перервисто дихає. Хвилинку прислухається до звуку рогів, до гомону, поруху загону, до тупотіння, вигуків. Слухає, як музику. На обличчю вираз щастя.

Марійка (*екстатично, говорить через силу, повагом*). Наші! Наші загони! Ідуть на бій! (*До натовпа*).

Слухайте! Слухайте всі і... не забувайте... (*Тихо, через силу, молитовно*) «Революція — дорожча над усе»...

З тихим стогоном Марійка падає. Хвилинка агонії... Затихає.

Навкруги біля Марійчиного трупу, поскидавши шапки, стоїть натовп... Тихо плаче Микифорівна й дівчата... А за вікном в тій хвилі буяє життя... Лунають звуки рогів, невгамовного руху... Тупотня, веселі вигуки, сміх.

Світає.

ЗАВІСА.

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

Харків, пл. Тевелева, 14, тел. 8-35, 16-38.

ДИТЯЧИ П'ЄСИ.

Капельгородський—Чарівна сопілка, феєрія на 1 дію, ціна 25 коп.

Манастирська—Новий рік, віршована фантастична п'єса на 1 дію, ціна 25 коп.

Манастырська—Масниця, віршована фантастична п'єса на 1 дію, ціна 25 коп.

Манастырська—Осінь, п'єса на 1 дію, ціна 25 коп.

РОСІЙСЬКОЮ МОВОЮ.

Окунев—Парижская Коммуна, цена 30 коп

Георг Кайзер—Коралы, п'еса в 5 действ., цена 60 коп.

Василий Каменский—Стенька Разин, п'еса в 9 картин., цена 40 коп.

Сергей Якубовский—Беда, п'еса в 3 действ., ц. 10 коп.

Леся Украинка—В катакомбах, драма в стихах, цена 20 коп.

Тургенев—Завтрак у предводителя, цена 5 коп.

Волк—Как он говорил, шарж п'еса, цена 10 коп.

Захар Невский—Цепи, драма в 5 актах, цена 15 коп.

ВИМАГАЙТЕ БЮЛЕТЕНЬ № 9. „ДО НАВЧАЛЬНОГО СЕЗОНУ 1924—25 РОКУ".

ЦЕНТРАЛЬНИЙ ТОРГОВЕЛЬНИЙ ВІДДІЛ

Харків, 2-й Радянський провулок, ч. 2.

ФІЛІЇ: в Київі—вул. К. Маркса, 2; Одесі—Пушкінська, 1; Катеринославі—ріг. просп. Карла Маркса і Казанської; Москві—Луб'янська площ. 2/6; Ленінграді—проспект Володарського, 57; в Ростові н/Д, Садова; ТОРГОВЕЛЬНІ КОНТОРИ: в Винниці, Житомирі, Полтаві, Чернигові, АГЕНСТВА й КОНТР-АГЕНСТВА по всіх округових містах України. КНИЖКОВІ ПОЛИЦІ по всіх почтово-телеграфних конторах України. КНИГАРНІ в МІСТІ ХАРКОВІ: І—вул. 1 травня; ІІ—вул. К. Лібкнехта, 7; ІІІ—площ. Р. Люксембург, 11, а Книжковий кіоск на Благовіщ. майдані.

Ціна 35 коп.
№ 14186.

University of Illinois Library
30112076119905